dönemeç

aylık edebiyat dergisi

NİSAN 1981 40 LİRA SAYI 45

Dostlar,

Bu ay içinde Dönemeç'in hesap durumunu gözden geçirdik. Ne yazık ki, Dönemeç önemli ölçüde zarara girmiş bir durumdaydı. Bunun için bazı önlemler almayı gerekli gördük. Dört aydır aksayan Ankara dağıtımı sorununu geçen ay çözmüştük. Bu kez İstanbul dağıtımının iki aydır aksadığına ilişkin haberler almaya başladık. Sonunda İstanbul dağıtımımızı yapan kuruluşla ilişkimiz tümüyle kesildi. Şimdi, İstanbul'daki dağıtım sorununu çözmeye çalışıyoruz. İzmir'de ise dergi dağıtımında sınırlı olanakları olan Ge-Da dağıtıyor dergimizi. Tüm bunları göz önüne alınca, dergimizin yaşaması için çok sayıda yeni aboneye gereksinmemiz olduğu sonucuna vardık ve 20 Nisan 1981'de son bulacak kısa süreli ve hızlı bir abone kampanyasını başlattık.

Sorunu dostlarımıza şu mektupla ilettik:

«Değerli dostumuz,

45. sayısına ulaşan aylık edebiyat dergimiz Dönemeç, bugün, parasal nedenler yüzünden kapanma tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Geçmişte olduğu gibi, bugün de tek desteğimiz ve dayanağımız sizlersiniz. Dönemeç'in yayın yaşamını sürdürmesi yolundaki uğraşımızda bize yardımcı olacağınıza inanıyoruz.

Dönemeç'in bu açmazdan kurtulması amacıyla başlattığımız ve ivedilikle sonuçlandırmak zorunda olduğumuz abone kampanyasında, sizden, en az beş abone bulmanızı ve abonelik tutarını en geç 15 Nisan 1981 tarihinde elimizde olacak biçimde adresimize göndermenizi diliyoruz.

Şunu önemle belirtmek isteriz ki, Dönemeç'in kapanması durumunda bile abonelere olan borçları DÖNEMEÇ YAYINEVİ'nce kesinlikle ödenecektir. Bu temel ilkelerimizden biridir. Ayrıca, bu kampanyada gelen paralar 20 Nisan 1981 tarihine dek bloke edilerek bekletilecek ve derginin yaşamasına yetmeyecek bir düzeyde kaldığı takdirde geri yollanacaktır.

Durumu bilgilerinize sunar, dergimizin yayın yaşamını sürdürmesi yolundaki çabamıza katkılarınızı esirgemeyeceğinizi umarız.

Dostluk duyguları ve esenlik dileklerimizle.»

Dönemeç'in yaşamasını isteyen tüm dostlarımızı bu kampanyaya katılmaya çağırıyoruz.

Varolma mücadelesinde bizi yalnız bırakmayacağınızı umarak...

Yolumuz son Dönemeç'e varmasın...

YAZI KURULU

dönemeç **aylık edebiyat dergisi** — Yıl: 4 Sayı: 45 Nisan 1981
Sahibi : Hatice Yurttaş, Sorumlu Yönetmeni : Halil İbrahim TUFAN,
Yönetim Yeri: 865 Sok. No. 17/203 Merkez İş Hanı Kemeraltı - İZMİR Tel: 146776 - 254558, Abone ve Yazışma: H. Yurttaş P.K. 41 Konak-İZMİR, Banka Hesap No: T. İş Bankası Kemeraltı Şb. 839, Sayısı 40 Lira, Yıllık abone 400 Lira, Dış ülkeler için: Avrupa 800, Amerika 1.000 Lira. Dağıtım: GEDA/İzmir, Toplum Kitabevi/Ankara.
Kurucuları (1976) : A. Rıza Ertan, Hüseyin Yurttaş, M. Kadri Sümer, Ahmet Günbaş
Dizgi ve Baskı : KARINCA Matbaacılık Tel : 13 53 90 - İZMİR

BİLİM DİLİ ve TÜRKÇE

Efdal SEVİNÇLİ

Dilimiz düşünme biçimimiz. Türkçemiz düşünmemizi aydınlığa çıkartan bir ışık. Nereye elimizi atarsak atalım, toplumsal varoluşumuzu belirleyen en güçlü silâhımız dilimiz. Ne zamandır kullandığımızı belirlemekte güçlük çektiğimiz Türk çemiz, son günlerde **«Yaşamayan Türkçe»** savını savunanların saldırılarıyla yıpratılmak istenmekte, **«Sisav»** kaynaklı düşüncelerin tozu dumanı ortalığı sarmaya çabalamakta...

Özünde bu tür uygulamalar ülkemizde ilk kez uygulanmıyor. Anayasa'nın adından, içeriğinden, ders yapıtlarının diline değin bir çok değiştirme girişimleri siyasal erkler kullanılarak yapıldı. T. D. Kurumu'nun önerdiği, türettiği, halkın benimsediği nice sözcükle uğraşarak girişilen Dil Devrimini engelleme girişimleri aydınlardan ve T. D. Kurumu'ndan gerekli yanıtları aldılar. Ancak bilime, bilimsel gelişmeye inanamayan, toplumsal gelişmeye ayak uyduramayan, alışkanlıklarından ve çıkarlarından kolay kolay kurtulamayanlar kördöngüleri içinde dönüp duruyorlar.. Bilime inananlar, bilimin ışığında dil incelemelerini, çalışmalarını değişmeye ayak uyduramayan, toplumsal yaratıcısının devrimlerinin en önemlisi olan «Dil Devrimi»nin gerçekliğini T. D. Kurumu'nun öncülüğünde yaşama geçirmeye çalışıyorlar..

Büyük kurtarıcı M. Kemal'in de belirttiği gibi, en büyük güç kaynağımız olan bilim, toplumsal gelişmenin yönlendiricisi olurken, dil de bu toplumsal gelişmeye koşut olarak gelişmek, yenilenmek, değişmek zorundadır..

Ne acı ki, yüzyıllardır Türkçeyi konuşan bizler, Türkçe'ye uygun bir bilim dili kuramamış, bilimsel gelişmeye ayak uyduramayışımız nedeniyle de böylesine bir gereksinmeyi duymamışızdır.

Kurtuluş Savaşı sonrasında Mustafa Kemal'in öncülüğünde gerçekleştirilen toplumsal gelişmeyi yaratıcı uğraşlar, bilimin ışığında verilmiş ve bu uğraşları belirleyecek en büyük gücün de dil olduğu Atatürk'çe kavranmış, yabancı dillerin boyunduruğunda 700 yıl yaşayan Türkçe bir devrimin aydınlığına çıkartılmıştır. Bu devrim Dil Devrimi'dir.. Dilimizdeki değişmeyi hızla gerçekleştiren inançlı kişiler her türlü saldırıya ve dönekliğe alışa alışa bugünlere ulaşmışlardır.

Bugün dilimizin en büyük sorunu, ne bizi düşüncelerimizde tutsak eden arapça ve farsça sözcüklerdir, ne de dil devrimini belleklerine aldıramayanlardır.. Dilimiz kendi aydınlık yolunu bilimin ışığında çizerken toplumsal değişmenin en büyük belirleyicisi saydığımız bilimin, dilimizde sözcüklerini oluşturmak tek uğraşımız olmalıdır. Yüzyıllardır bilimin gelişiminden uzak kalan düşüncelerimiz, arapçanın, farsçanın sözcükleriyle kendi bilim dilini kuramayacağı gibi, her gün dilimize değişik yollarla giren batı kökenli sözcüklerle de bilimsel gelişmeyi

gerçekleştiremez. Bugünün dil kavgası, dilimizi saran, egemenliği altına almaya çalışan batı kökenli sözcüklere, **(bilim dili sözcükleri diye kolaya kaçarak)** batı dillerinin terim sözcüklerine ve bunları kullanan aydınlarımıza karşı verilmelidir.

Çalışmamızın bundan sonraki bölümünde bu kavganın gerekliliğini geçmişten günümüze uzanan örneklerle göstermeye ve bilim dilinin Türkçemizdeki durumunu belirlemeye çalışacağım...

BİLİM DİLİMİZDEN ÖRNEKLER

I) «**İnsanın terkibin ve kuvâsın bilmektir** ma'lum olsun ki insanda üç kuvvet vardır ki evvelki kuvvet-i tabi'iyyedir bunun yeri karaciğerdir ve bu kuvvet ile beden azz olunur ve büyür ve bu kuvvet-i milh aslındadır ve hayvan-ı hafızdır iki kuvvet ile hayvaniyyedir bunun mahalli kalbdir ve hayat-ı beden bu kuvvet iledir ve bu kuvvet-i kibrit-i asliyyedendir ve üçüncü kuvvet nefsâniyyedendir bunun mahalli dimağdır bu kuvvettendir hiss-ü idrâk ve bâtın ve bu kuvvet-i zîbak aslındandır ma'lum olsun ki insan iki cismi vardır biri cism-i zahîrdir anâsır-ı erba'adan mürekkebdir yani kan ve et ve şelhem ve baki ecza-yı beden gibi bir cismi dahi hafîdir hiss-i zahir değildir batındır.» (Kitâb-ı Tıbb-ı Cedîd, Tabib Hacı Müderris Hasan, varak-15 b, Yazma, E. Sevinçli kitaplığı) (H. 1211/M. 1796-97)

II) «Bilindiği gibi insan bedeninde en küçük yapı gözedir. Gözelerden dokular, dokulardan da örgenler oluşur. Gözeler, bölünme ve çoğalma özelliği gösterir. Olağan koşullar altında göze çoğalması, özellikle kanda bulunan özgül bir güç ile denetlenir. Buna tıp dilinde **hemostatik** denetim adı verilir. Herhangi bir doku ya da örgendeki gözelerin, bu denetimden kurtulması sonucu, göze bölünmesi ve çoğalması ileri düzeyde artabilir. Böylece kendi başına buyruk davranmaya başlayan gözeler çoğalarak çeşitli ur olgularının gelişmelerine neden olurlar.» (Doç. Dr. M.Ş. Canda, İnsan ve Kanser, İzmir, 1981, s. 3)

III) «Hayat vetiresinin kendisinde teşekkül ediyor. Aggregation, ayni zamanda sosyal birliğin - topluluğun - tabiî şeklidir. Fakat bir aggregation topluluğu inkişaf ederek, er geç cemiyet (association), topluluğu durumuna ulaşır. Yani zümre şuuru, kuruluşta şuurî motif durumunu alıyor ve müşterek hayatı muayyen maksada uygun olarak şekillendirme faaliyetini devam ettiriyor...» (İçtimai Nazariyeler Tarihi, Ord. Prof. Dr. Hans Freyer, **Çeviren ve yazan (Ekler) Prof. Dr. Tahir Çağatay**, Ankara, 1977, s. 220)

IV) «Geniş anlamıyla toplumsal değişme, toplumun tinsel ve özdeksel ögelerinde meydana gelen değişmedir. Bu anlamda toplumsal değişme toplumsal yapılarda meydana gelen değişmeleri de içermektedir. Çoğu kez toplumsal değişme ile kültürel değişmenin ayırdedildiği görülmektedir. Aslında böyle bir ayırım hem gereksiz hem de yapay bir ayrımdır.» (İbrahim Armağan, Bilgi ve Toplum: Bilgi Sosyolojisine Giriş, İstanbul, 1974, s. 192)

Fazla titizlenmeden elimize ulaşan dört yapıttan yaptığımız örneklemeler bile Türkçemizin bilim dilini hemen gözler önüne serer. Kimi örneklerin anlamlarını **lûgatlardan,** sözlüklerden bulabiliriz. Ancak kimi örneklerdeki sözcüklerin anlamlarını hiç bir yerde bulamayacağımız gibi yazanlar da kullandıkları sözcüklerin anlamlarını, kurdukları tümcelerdeki yargılarını kendileri bile anlayamayacak ve açıklayamayacaklardır. (Bak: örnek III)

Bu bulanıklık neden olmaktadır? Bu kargaşanın nedeni nedir? Neden dilimizde bilim dili oluşturulması yönünde bugüne değin istenilen çaba gösterilmemiş, özellikle son yıllarda neden bilim dili oluşturma çalışmalarına girişilmemiş ve bu yöndeki çırpınışlar engellenmeye, alaya alınmaya çalışılmıştır?.

Özünde bu soruların tek ve kısa yanıtı toplumsal gelişmeye koşut olarak bir dil bilincinin bilim adamlarımızda gerçek anlamıyla doğmamış olması diye verilebilir. Ancak T.D. Kurumu'nun öncülüğünde ve nice bilim erinin uğraşlarıyla bilim dilimizi oluşturma kavgası verilse bile bu kavga bugün güçsüzdür. Özellikle bilimsel kavramları batı kökenli sözcüklerle verme çabasının altında, bilimsel terimlere öykünmenin de ötesinde, «bak ben bu terimi latincesiyle, ingilizcesiyle vb... biliyorum» duygusunun dışa vurulması, hem bilim adamlarımızın bir bölümünde dil bilincinin uyanmamış olmasını gösteriyor, hem de dilimizde bu yönde verilen uğraşın istenilen güce ulaşamamış olduğunu belirliyor.

Bu güçsüzlüğü yıkmanın yolu, yine bilim adamlarımızın bu bilince erişmeleri ve üniversitelerimizin bilim dilimizin kurulmasını, geliştirilmesini yüklenmelerinden geçiyor. T.D. Kurumu'nun bilim dilinin oluşturulması çabalarıyla bütünleştirilecek bu büyük güç Türkçemizde özlenen bilim dilinin kurulmasını ve dilimizin gelişmesini sağlayacaktır.

Kimi çevrelerce yayılmaya çalışılan ve kişisel eksikliği belirlemekten başka bir işe yaramayan «Türkçemizin bilim dili kurmaya yeterli eki ve kökü yoktur, bilimin dili olmaz, bilgin, bilgisini aktaracak her terimle, konuşabilir vb.» savlar da dilimize olan inançsızlığın bir belirtisidir...

Peki, bugün ne yapmalıyız?

Bilim Nedir? Dil Nedir? Bilim Dili Nasıl Oluşturulmalıdır?

Önce tanımlarıyla bu sözcükleri tanıyıp sorunumuzun çözümü üstüne yorumumuzu tanımlara bağlayarak geliştirelim.

Bilim : «Bilim, denetim ve dizgesel gözlem sonuçlarına dayalı, mantıksal düşünme yolundan hareket ederek olguları ve olgular arasındaki işlevsel ilişkileri anlamaya, betimlemeye, açıklamaya çalışan denenceleri bulmak ve bunları doğrulamak için girişilen bir toplumsal etkinliktir. Bu anlamda bilim, bilimsel bilgi üretme sürecidir.» (İbrahim Armağan, Bilim - Toplumbilim ve Felsefe Üzerine Bir Not, H. Ü. Sosyal Bilimler Dergisi, Aralık 1978, Ankara, s. 27)

Dil : «Düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan ögeler ve kurallardan yararlanılarak başkalarına aktarılmasını sağlayan, çok yönlü, çok gelişmiş bir dizgedir.» (Doğan Aksan, Her Yönüyle Dil, TDK Yay., 1978).

Tanımlara dikkatle baktığımızda bilim ile dil arasında işlevsel bir ortaklığın olduğu hemen görülür: Bilim de, dil de betimleyen, aktaran mantıksal anlatıma bağlı dizgelerdir, etkinliklerdir. Üretime açıktırlar, üretimle varolurlar. İnsandan ayrı olamayan bu iki üretim birbirleriyle içiçe olmak, birbirlerini tamamlamak zorundadır.. Ancak genel anlamıyla herkese açık olan dil, bilimle kurduğu bağlantıda bilimin özgül yapısına uyar. Nedir bilimin özgül yapısı? Bilim amaç olarak ne denli bütün insanlığa açıksa da, iyeliği, üretim sonucuyla bir kişiye bağlanmasa da, üretiliş, yaratılış aşamasında kişiye ya da sayılı kişilere bağlı bir dizgedir. İşte bu dizge, bilgi düzeyinde ayrımlara giderken kişinin bilgilenme sürecine bağlı olarak kişilere yakınlaşmakta ya da uzaklaşmaktadır. Doğal olarak da

bu ilişki bilginin, bilimin konusunu belirleyen imlerle, sözcüklerle, tanımlarla yapılmaktadır.

Bilimin iyeliği insanlığın elinde olduğuna göre bilimin sonuçlarından yararlanmak istiyen kişiler, uluslar için iki engel vardır. Üretilen bilginin, bilimin iletimini sağlayacak dil içinde yaşıyorlarsa sorun onlar için önemli değildir. Yalnızca bilimin anlatımını sağlayan terimleri (bilgi sözcükleri) öğrenerek bilimi, bilgiyi tanıyıp toplumsal varoluşlarını daha güçlü kılabilir ve gelişebilirler.. Ancak iletişimi kuracak dilin dışında başka bir dili konuşuyor, o dili yaşıyorlarsa, bilgiyi, bilimi ileten dili öğrenecekler ve bununla yetineceklerdir. Ya da üretilen bilgiyi kendi dillerinin sözcükleriyle, imleriyle anlatmanın yolunu yaratacaklardır. Bu işlem için verilecek çaba birazdan açıklayacağımız sonuç açısından büyük değer taşır. Bilimi tanımak ve onun sonuçlarından yararlanmak bakımından insanları kolayca iki ana bölümde toplayacağımız düşünülünce bilim dilinin yaratılmasının, her dilde bilim sözcüklerinin oluşturulmasının gerekliliği kolayca kavranabilir..

Bu gerekliliğin yanında unutmamamız gefeken bir başka nokta da bilimin yaratıcılarından çok seslendiği, yararlı olduğu kitledir. Bilimin verilerini yaşama geçiren uzmanların dışında kalan bu büyük kitle bilimi tanımlamada kullanılan imleri ve sözcükleri anlamlarıyla bilemez, bilmek zorunda da değildir. Yine de bilimle, sonuçları nedeniyle bağ kuran kitlenin bireyleri, bağlantılarına oranla bilim sözcüklerinin, imlerinin bir bölümünü genel dil içine aktarır ve yaygınlaşmasına, genel dil içinde de yaşamasına yardımcı olurlar.

Demek ki bilimi tanımlamada kullandığımız sözcükler ve imler, genel dilin dışında kalan bir özel dil niteliği gösterir ve özel dil olarak dilbilim içinde yer alırlar. Bilimin gelişmesine koşut olarak da çoğalırlar.

Bugün uzmanlaşmanın getirdiği bölünmelerin sonucu, nice bilim dalının ancak uzmanlarınca bilinen sözcükleri var, sözlükleri var. Biz bu sözcüklere terim adını veriyoruz. Bilim dilini yaratan terimler, ana dilin kurallarına ve kaynaklarına göre oluşurken, bilginlerce bulunan bilginin özelliklerine bağlı olarak kuraldışı, uydurma bir yapı içinde de oluşabilirler.. Hele çağımızda bilimin, bilim dallarının gösterdiği gelişme yarışı karşısında bilim sözcükleri adlandırdıkları kavramları, belirledikleri nesneleri çoğunlukla yapay sözcüklerle tanıtırlar. Bu yapay sözcüklerin varlıkları yalnızca dar bir kullanım alanına seslendiği için, bizi ilgilendirmeyebilir. Fakat bilimin kullanım alanı içindeki yaygınlığı sonucu, bu yapay sözcüklerin oluşumuna, günümüzde dilbilim uzmanlarının da katılması gereklidir. Ancak türetilen, türetilecek olan bilim sözcüklerinin, terimlerinin içerecekleri anlamları yalnız dilbilim uzmanlarının kavrayabilmesi de olanaksızdır. Bu nedenle bilim dilinin oluşumunda dilbilim uzmanları kadar bilginlere de görevler düşmekte ve sonuçta da ortak bir sözcükbilimi bilgisi gerekmektedir. İşte bu gerekliliği yaratan ortaklık içinde bilginde oluşacak dil bilinci ve dil sevgisi bilim sözcüklerinin, terimlerinin türetiminde anlamsal eksiklikleri aşmada en büyük güç olacaktır.

Günümüzde, toplumsal yapılarındaki gelişimlere koşut olarak bilim alanlarında da önde giden uluslar, özellikle bilim sözcüklerini kendi dillerinin yapılarına uygun olarak oluştururlarken, bizim gibi bilimsel yarışa yeni yeni katılmaya çalışan ulusların da, kendi dillerinde bi-

lim sözcüklerini yaratmalarının günü gelmiş ve de geçmektedir.

Türkçemiz, özentileriyle ve bilinçsizce kendi kendini aşağılayanların vurgulamaya çalıştıkları gibi bilim sözcükleri, terimleri yaratma yönünden güçsüz değildir. Kendi dilini tanımayan, kendi uğraş alanı olan bilim dallarının sözcüklerini türetmekten kaçınıp kolaya kaçarak, özellikle batı kökenli terimleri kullanmayı yeğleyen bilim adamlarımızda uyandırılacak diline inanç ve dil sevgisi Türkçemizin bilim dilini yaratmanın yolunu açacaktır. «Ne yapayım uğraştığım bilim dalımın terimlerinin Türkçe'de karşılığı yok, hem benim kullandığım terimler uluslararası geçerlilik taşıyor» savunusunu yapan bilim adamlarımız önce kendi dillerine saygı duymasını bilmiyorlar. Ayrıca terimlerin anlamsal içeriklerinin eğretilemeli, değişmeceli olmayacaklarını düşünemeyişleri nedeniyle ne kendilerini batı kökenli terimlere karşı Türkçe terimler türetmeye zorluyorlar, ne de türetilen terimleri kullanmaya kendilerini alıştırıyorlar.

Burada ayrıca düşünülmesi gereken bir başka nokta da batı kökenli terimlere karşı türetilen dilimizdeki karşılıkların anlamsal yoğunluk yönünden karşılığı olduğu terimi tamamlamasıdır. Böylesine karşılamalarda doğacak eksiklikler özellikle bilimsel anlatımda anlam boşluklarına yolaçacak ve bundan en çok bilimsel gelişme zararlı çıkacaktır.

Bu zararlı çıkışı önceden önlemenin yolu yukarıda da vurguladığım gibi özellikle terimleri türeten biilm adamlarının dilbilim uzmanlarıyla işbirliğini sağlamakta olanaklıdır. Terimlerin çıktıkları dilleri çok iyi tanıyan bilim adamıyla dilbilim uzmanı ortaklaşa bir çalışmayla bu eksiklikleri en az düzeye indirir ve bilim dilimizin gelişimine en güze lkatkıyı yapmış olurlar.

Bilimi ve bilimsel gelişmeyi oluşturmakla yükümlü üniversitelerimizin bugün en büyük sorumluluklarından biri de bilim dilini yaratmak olmalıdır. T.D. Kurumu'nun üniversitelerimizdeki değişik bilim dallarının uzmanlarından oluşacak bilim dili kurullarıyla gerçekleştireceği çalışma, bilimsel gelişmeye, dilimiz ve ülkemiz adına yapılacak en büyük katkı olacaktır..

Çağımızda bilim, kültürün en güçlü yönlendiricisi ve belirleyicisidir. Dil de bu kültürü ve bilimi en iyi yansıtan bir araçtır. İşte bugün, bilim ile dil arasındaki bu bütünleyici ilişkiyi en iyi bir biçimde tanıtabilmek için bilim sözcüklerimizi, terimlerimizi var gücümüzle türetmeliyiz, yaratmalıyız.

Bu türetme çalışması içinde izlenecek en kolay yol, örnekleme yöntemiyle oluşturulabilir. Batı dillerinden dilimize, değişik bilim dallarıyla birlikte sel gibi akan terimlere karşı, örnekleme yöntemiyle bulunacak karşılıklarda, dilimizin bileşik sözcük yaratma gücü, uzmanlara en büyük kaynaktır. Böylece bilinçli bir birlikteliğin getirdiği güçle, dil devriminin aydınlığında önerilecek terimlerle bilimsel gelişmemizin temel taşları örülmüş, dilimiz daha da varsıllaştırılmış olacaktır.

«KENDİNİZİ ZORLİYSİNİZ!..»

HİDAYET KARAKUŞ

Son günlerde tutucular, «eski»nin değişmez alıcıları, yine Osmanlıca'ya sarıldılar. Hem de saldırdıkları Türkçe sözcüklere tutuna tutuna. İnsanın gülesi geliyor. Paranın egemenliğini kurmuşlar ya, kendi yoz, gerici eğilimlerinin de egemenliğini yaratmaya çalışıyorlar.

Yıllardır Türkçe'ye saldırdıkça, daha çok Türkçe sözcük kullanmalarını, neyle nasıl açıklarlar bilmiyorum. Ama insanın ve dilin gelişimi birbirinden ayrılmadığına göre bunların geriye gitmeye çalışmalarını, eskiye tutunmalarını anlıyorum az çok. Değişen bir dünyaya ayak uyduramamak, değer diye yarattıklarının yalnız parayla açıklanması, paranın da kirli yüzü bunları korkutuyor olmalı.

Yıllarca yazıldı. Bunlarda yıllarca Türkçe'ye karşı savaştılar. Kazanan yine Türkçe oldu. Gerçekte tarihin akışını durdurmaya çalışmak, toplumun düşünce ve duygu düzleminde anlaşmasını önlemek, ayrı, yapay bir dil olan Osmanlıca'nın geri gelmesiyle olabilir savındalar belki. Böylece kendi dümenlerini daha rahat çevirecekler, kutsallaştırdıkları geçmişin gerçeğini değil, cilâsını topluma yutturabileceklerdir.

«Yaşayan - yaşamayan Türkçe» köşeleriyle, kendi ölü yanlarını diriltmeye çalışmaları, yapılarının çürüklüğünü kanıtlamak gibi bir şey. Oysa daha tutarlı olabilirler. Sözgelimi, «Öldürülen Türkçe» köşeleri açıp elli yıldan bu yana dilimizden tasını tarağını toplayıp gitmiş sözcüklerden bir «sözlük» yaparlar ve bunların kullanılmasını önerebilirler. Yapamazlar. Gülünç olacaklarını bilmeseler de sezerler. Sürekli ölçü diye tutunmak istedikleri «sokaktaki yurttaş» bile kendilerine omuz silkecek, dahası «Sen ne diyon kardeşim!» diye anlamaz anlamaz yüzlerine bakacaktır.

Köyde birlikte çay içtiğimiz köylülerimden biri çayını bitirince :

— Kesene bereket, dedi.

— Yarasın, dedim.

— Ne demek yarasın?

Güldüm. Ben yanıtlamaya hazırlanırken, köyün tutucu bilinen hacılarından biri :

— Ne demeği var mı canım! Yarasın demek, et olsun, can olsun, demek. Sana afiyet olsun, dese, bilecek miydin? deyiverdi.

Nasıl da sevindim! Ben de açıklardım elbet. Ama içtenlikle söyleyim hem hacıdan bir yandaş bulmanın rahatlığını, hem konuştuğumuz dilin halkça anlaşılmadığını ileri süren birtakım tutucunun, hacının ağzından yanıtlandığını görmenin sevincini yaşadım.

İstedikleri kadar uğraşsınlar. Kendi yandaşları saydıkları öğrencilere bile iletecekleri bir şey kalmamıştır bu yobaz takımının. Kendi yanlarına çekebildikleri öğrencilere de en çok, birkaç ek, birkaç kendi uydurdukları, Türkçe'nin savaşımını verenlerin karşısına çıkarmak için kendi deyimleriyle «uyduruk» saçma sapan birkaç sözcüğü öğretebilmişlerdir. Hem de Türk Dil Kurumu'nun çalışmalarından hiç haberleri olmadan bu çocuklara temelsiz bilgiler aktarmışlardır. Kendilerine sorsanız onlar da bilmezler zaten. Bilinçle, Türk Dil Kurumu'nun ö-

nerdiği her sözcük kullanılmak zorundaymış izlenimini vererek bir cephe yaratmaya çalışırlar.

Hemen her yerde bunların yandaşı çocuklar «Türkçe'de -sel, -sal eki var mı?» diye sorarlar. Geçenlerde bir derste iki öğrenci aynı soruyu sordular. Bilgileri de temelsizdir zavallıların. Ağababalarının bildikleri bu denli boş ve ters olunca, yaşamsal dayanağı bulunmayınca çocuklar ne yapsınlar! Onlara, «Var elbette. Olmasa, uysal, kumsal olur muydu?» dedim. Daha ortaokuldayken işlek ekler, az işlek ekler okumadık mı? Bir başkası da çok önceleri, şiddetin yoğun olduğu bir dönemde ve sınıfın bütünüyle kendi görüşünde olduğunu bilmenin güveni içinde Türkçe'de -in yapım ekinin bulunmadığını söyleyiverdi. Onun da takıldığı sözcük «örneğin»di. Örnek varmış Türkçe'de de, örneğin olamazmış. Çok duyulmuş, cılız bile değil, boş bir sav. Ona, o an. «ilkin» sözcüğünü örnek verdim. Dersten çıktıktan sonra «akın» sözcüğünü anımsadım. Özellikle «akın»ı veremediğime de epey üzüldüm. Kendi anlayışına da tam uyacaktı «keratanın».

Akışı tersine çevirmek, suları baş yukarı akıtmaya çalışmak zorlama olmuyor da dilin uygarlığa ve toplumun dirimselliğine uygun geliştirilmeye, özleştirilmeye çalışılması zorlama oluyor. Bu adamlar bir garip gerçekten. Zorlamadan söz ederken kendilerinin çağa aykırı bir zorlama içinde olduklarını görmüyorlar. Ya da bilerek görmek istemiyorlar.

«Siz dili zorliysiniz!» dedi bir başka sınıfta da bir başka öğrenci. O dönemin belâlılarından birisi üstelik. Sınıfta kendimi tutamayıp kahkahayla güldüğümü anımsıyorum. Çocuk da şaşırmıştı. İlginç bir çelişkiyi yaşayıp, ayrımında olmadan savunduğu yanlışı nasıl anlatsaydım kendisine?

Bir başkası da «Siz sürekli Öztürkçe kullanıyorsunuz. Eğer Öztürkçe'ye sahip çıkmak gerekirse bizim sahip çıkmamız gerekir. Size ne oluyor?» demişti.

«Biz yıllardır alanlarda «Bağımsız Türkiye» diye bağırıyoruz. Bu, dilde, ekonomide, siyasada, kültürde bağımsızlık istemektir. Benim tutumumda bir çelişki yok. Sen neden sahip çıkmıyorsun, onu düşün.» dedim. Umarsız susmak zorunda kaldı çocuk.

Olmuyor, olmuyor. Bilisiz insanlardan başkasını kandıramıyorlar. Kendilerini bile kandıramıyorlar da yeni sözcükleri, karşılarına alıp kara çaldıkları sözcükleri de kullanmak zorunda kalıyorlar. Yazarlarının güçsüzlüğü de eskiyi tutup yeniyi kullanmak umarsızlığından kaynaklanıyor daha çok. Yetişemedikleri yerde, açmaza düştükleri yerde de sövmeleri, kara çalmaları, akılları sıra muhbirlik yapmaları bundan.

Birinci Dünya savaşı'nda «Çanakkale geçilmez»di. Şimdi de dilde Türkçe'yi geriye doğru geçmek olası değildir. Dilde kazanılan utku da bunlara er geç, kendi kalemleriyle kendini anlattıracaktır. Hoş anlattırmaya çoktan başladı bile ya.. Yeniye çocukları nasıl olsa sahip çıkacak. Bunlar çalkana çalkana ileriye akan bir ırmağın içinde dalsız, tutamaksız çırpına dursunlar. İleriye dönük insanların yarına inançları tamdır. Bunların yüzü ölmeye dönük. Bildikleri ve inandıklarıyla ölmeye.

HÜZÜN YAKIŞMIYOR SANA

ARİF MADANOĞLU

hüzün yakışmıyor sana turnam
puslu bir günün yorumu asla
şafakları emzirir umut ana
besler, büyütür direncin memesinden

tekmil sevdalar için
seferber ettim yüreğimi
cana can olmaya geldim

devingen sular gibi hayat dolusun
döner, dolaşır ereğini bulursun
sürekliliğin şiiri söylenebilir
yarı yolda kalmanın şiiri elbet

filizlensin diyedir ki
tohumlar ektim
hayatın rahmine

suskun bir çöl yalnızlığında
yürüdü kervanım usul usul
kasırgalarla boğuştum
burgaçlardan kurtuldum da geldim

tülek kadın gibidir hayat (1)
tam öpeceğim sanırsın ağzından
yeniden başlar kovalamaca

beni nice nice sevdalara hazırla
şafaklara hazırla beni
ilkyaz çiçeklerinin muştusunu getir
kuşların coşkusunu getir
sevdamı adak edeyim sana

(1) tülek : kurnaz, cilveli.

GEORGES LUKACS'ın «TARİHSEL ROMAN»I ÜSTÜNE

İbrahim ARMAĞAN

Macar yazarı, filozofu ve düşünürü Georges Lukacs, 1885 yılında Budapeşte'de doğmuştur. Hukuk ve ekonomi öğrenimi yanında edebiyat ve sanatla da ilgilenen Lukacs, 1911-1917 yılları arasında Almanya, Fransa ve İtalya'da bulunmuş ve çeşitli bilimsel incelemeler yapmıştır. 1919 yılında Macaristan'da Kültür Bakanlığı yapan Lukacs, 1933-1944 yılları arasında Moskova Bilimler Akademisinde çalışmıştır. 1945 yılında Budapeşte Üniversitesinde estetik ve kültür felsefesi alanlarında öğretim üyeliği yapan Lukacs, 1956'da İmre NAGY hükümetinde yeniden Kültür Bakanlığı görevini üstlenmiştir. Aynı yıl Macaristan'da meydana gelen siyasal olaylar üzerine tutuklanmış, ancak kısa bir süre sonra serbest bırakılmıştır. 1971 yılında Macaristan'da ölen Lukacs'ın sanat, edebiyat ve felsefeye ilişkin çeşitli yapıtları vardır. Bunlardan bazıları: Modern Dram'ın Gelişmesi (1908), Öz ve Biçim (1911), Roman Kuramı (1916), Tarih ve Sınıf Bilinci (1923), Tarihsel Roman (1937), Varoluşçuluk ve Marksçılık (1948), Aklın Yıkımı (1955), Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı (1957), Avrupa Gerçekçiliği (1948), Estetiğin Özyapısı (1963).

Uzun süre çalışmalarını Moskova'da sürdüren Lukacs, 1936-1937 yılları arasında hazırladığı «Tarihsel Roman» adlı yapıtını 1937 yılında Moskova'da (Rusça) yayınlatmıştır. Almanca baskısı 1956'da Berlin'de yapılan bu yapıtın İngilizce çevirisi 1962'de Londra'da, 1963'te New-York'da yapılmış ve 1965'de ise Fransızcaya çevrilmiştir.

Biz bu yazımızda sadece Lukacs'ın «Tarihsel Roman» adlı yapıtı üzerinde duracağız. Bugüne dek dilimize çevirisi yapılmamış olan bu yapıt, gerçek bir edebiyat toplumbilimi yapıtı niteliği taşımakta ve bu gün de güncelliğini sürdürmektedir.

Tarihsel Roman dört bölümden oluşan bir yapıttır: Birinci bölümü - Tarihsel Romanın Klâsik Biçimi, İkinci bölümü - Tarihsel Roman - Tarihsel Dram, Üçüncü bölümü - Tarihsel Roman ve Burjuva Gerçekçiliğinin Krizi, Dördüncü bölümü - Demokratik Hümanizmanın Tarihsel Romanı, başlıklarını taşımaktadır.

Tarihsel Roman, burjuva romanından sonra ortaya çıkmış bir roman türüdür. Edebiyat türü olarak romanın doğuşu, burjuva sınıfının ortaya çıkmasıyla olmuştur. Roman anlayışında ise toplumsal gelişme ve değişmelere bağlı olarak köklü dönüşümler olmuştur. Burjuvanın yapısal değişiklikler gösterdiği 17. ve 18. yüzyıllarda, klâsik burjuva romanının yapısı da toplumsal yapı değişikliklerine koşut olarak değişmiştir. Burjuva sınıfının egemen olmasıyla burjuva roman anlayışının yetkinleştiği görülmektedir. (Balzac: 1799-1850, Tolstoy: 1828-1910, Thomas Mann: 1875-1955) Burjuvazinin toplumsal konum ve düşlerinin değişmesiyle birlikte romanın, nitelik ve işlevinde de önemli değişiklikler olmuştur:

Oscar Lewis'in Sancez'in Çocukları, Dora Lesing'in Golden Notebooks adlı yapıtlarında olduğu gibi, roman toplumbilimsel bir inceleme türü olmaya başlamıştır. Ancak, burjuva toplumunun tüke-

tim toplumuna dönüştüğü dönemde romanda da köklü değişiklikler görülmektedir. Burjuvazinin egemen olduğu, insanın makinalaştığı tüketim toplumunda romandaki gerçeklik duygusu yavaş yavaş silinmeye başlamıştır. Özellikle kitle iletişim araçları teknolojisinin gelişmesi, klâsik burjuva romanında amaçlanan gerçekliğin, TV-Radyo-Gazete gibi edebiyat dışı olanaklarla sağlanabileceğini göstermektedir. Bu ise, Lukacs'ın deyişiyle burjuva romanın çöküşünün belirtileridir. Oysa, sosyalist gerçekçi romanda sorunlar, tarihsel bir yaklaşımla, yani toplumların üretim tarzları açısından geçirdikleri dönüşümlerin bağlamı içinde ele alınmaktadır. (Yaşar Kemal'in, Yusufcuk Yusuf ve Orhan Kemal'in Bereketli Topraklar üzerinde adlı yapıtlarında olduğu gibi).

Lukacs'a göre tarihsel roman, geniş bir kitleye seslenen değişik bir tür olarak XIX. Yüzyılda Walter Scott (1771 - 1832) döneminde ortaya çıkmıştır. Tarihsel romanın bu dönemde ortaya çıkması sanayi devrimi, kapitalizmin doğuşu ve burjuva sınıfının yönetimi ele geçirmesi olgularıyla iç içedir. Fransa'da Haziran 1848 olayları tarihsel romanın gelişmesinde bir dönüm noktası oluşmuştur.

Halkın üzerine ateş açtırmakla burjuvazi halkla olan ilişkilerini koparmıştır. Ezilenleri, sömürülenleri korumak için yaptığı silahların kendisine karşı kullanılması halkı derinden sarsmıştır. Bu gerçek karşısında, tarihsel roman kimileri için bir sığınak olmuştur.

Baudelaire (1821 - 1867), Flaubert (1821 - 1880) gibileri, ikiye bölünmüş bir ulus arasında, taraf tutmakta güçlük çekmişler ve ortada kalmışlardır. Bu bocalama durumu, ayni biçimde yapıtlarına da yansımıştır. Sadece Fransa'ya özgü olmayan bu durum tarihsel romanda bir kriz dönemi yaratmıştır. Victor Hugo (1802 - 1885), Emile Zola (1840 - 1902), Heinrich Mann (1871 - 1950) gibileri burjuva değerlerine bağlı kalmışlardır.

XIX. yüzyılın sonlarına doğru sendikacılığın ve sosyalizmin gelişmesi, işçilerin isteklerinde daha katı bir tutum içine girmeleri ve bu arada Dreyfus olayı gibi olaylar toplumsal yapıda değişikliklere neden olmuştur. Bu dönemde yavaş yavaş antifaşist ve anti-emperyalist ögelerin ağırlıkta olduğu sol içerikli bir tarihsel roman türü ortaya çıkmaya başlamıştır.

Lukacs, «Tarihsel Roman» adlı yapıtında, tarihsel-toplumbilimsel bir bağlam içinde, hem yöntem açısından hem de içerik açısından tarihsel romanın gösterdiği değişikliklerin bir eleştirel tablosunu sunmaya çalışmıştır. Lukacs'a göre toplumsal bunalım dönemlerinde dram ön plana çıkar; dramda bir bitiş, bir sonuç vardır. Oysa, roman sonuçlanmaz yanı yaşam devam eder. Tarihsel Romanın doğuşu ve gelişmesi gibi krizi de, modern çağların büyük toplumsal bunalımlarının bir sonucudur. Lukacs, içerik sorunları gibi biçim sorunlarını da, sosyo-tarihsel değişmelere bağlamaktadır. Ona göre, biçim sorunları, sosyo-tarihsel değişimlerin artistik görünümlerinden başka bir şey değildir.

Lukacs'ın Tarihsel Roman adlı yapıtı, ilk bakışta tarihsel romana ilişkin bir monografi niteliği göstermektedir. Bu yapıtta, tarihsel roman açısından temsil yeteneği olan yazarlar ve yapıtları seçilmiş ve irdelenmiştir. Oysa, bu yapıt derinlemesine incelendiğinde, bunun monografinin çok ötesinde bir değeri olduğu görülür.

«Tarihsel Roman», roman konusunda kuramsal bir araştırma niteliği taşımaktadır. Burada kuramsal araştırma ta-

rihsel bir temele oturtulmuştur. Bu yapıt ayni zamanda bir denemedir, yani «Edebiyat Tarihinin Maddi Açıdan, Marksist Estetik Açısından Ele Alınması Denemesidir». Yöntembilim açısından bu yapıt, tarihsel dram ve tarihsel romanın gelişmesine ilişkin yöntembilimsel sorunları içeren önemli bir yapıt niteliğindedir. Lukacs tarihsel roman adlı yapıtı son çözümlemede bir roman toplumbilimi ya da daha genel anlamıyla bir edebiyat toplum bilimi denemesidir.

Aslında Lukacs, «Tarihsel Roman» adlı yapıtında Marksist bir çerçeve içinde, gerçek bir edebiyat toplum biliminin temellerini atmaya çalışmıştır. Lukacs'ın, roman kuramından bu yana, üzerinde önemle durduğu nokta, katışıksız estetiğin bağımsızlığının olmadığı ve bir yapıtın biçim, teknik ve moda sorunlarının, o yapıtın içinde oluştuğu tarihsel-toplumbilimsel koşullara bağlı olarak açıklanabileceğidir. Lukacs'a göre, bir insan gibi, bir yapıt, bir edebiyat türü, kendiliğinden oluşmaz; bunlar, belli bir tarihsel ve toplumbilimsel bağlam tarafından hazırlanır ve koşullandırılır. Bu görüşüyle Lukacs, geleneksel edebiyat anlayışından köklü bir değişme, bir devrim yapmıştır.

Lukacs için tarihsel roman iki yönlü bir ilginçlik gösterir; tarihsel romanın konusu tarihsel olaylardır, tarihtir. Tarihi konu edinen tarihsel roman aynı zamanda tarihin etkisindedir, onun izlerini taşır. Lukacs, bu görüşüyle geleneksel burjuva edebiyat eleştirisinden büyük ölçüde uzaklaşmış olmaktadır. Nasıl ki Agust Comte'nin görüşleri bilim alanında bir devrim niteliği gösteriyorsa, Lukacs'ın tarihsel roman konusundaki görüşleri de geleneksel edebiyat anlayışı alanında bir devrim niteliği göstermektedir. Lukacs'ın bu alandaki temel düşüncesini şu şekilde özetleyebiliriz : Bir ürün - bu bir insan olsun, bir yapıt olsun ya da bir edebiyat türü olsun- hiç bir zaman kendiliğinden ortaya çıkmaz, ancak, tarihsel-toplumbilimsel bir bağlam içinde oluşur ve ortaya çıkar. Bir ürünü, oluştuğu tarihsel-toplumsal ortamdan soyutlamak olanaksızdır. Bu nedenle de her ürün gibi sanat ve edebiyat ürünleri de, içinde oluştukları, şekillendikleri tarihsel/toplumsal ortamın bilinmesiyle ancak anlaşılabilir ve açıklanabilir.

Konusu tarih olan tarihsel roman, tarihsel/toplumsal süreç içinde oluşan kendine özgü bir yöntemi olan ve toplumbilimsel derinliği bulunan bir roman türüdür. Lukacs'a göre tarihsel romanı geleneksel romandan ya da geleneksel edebiyat eleştirisinden ayıran ve onu belirginleştiren noktalardan biri de kişilerin seçilmesi ve konunun işleniş biçimidir. Burada tarihsellik egemendir.

Lukacs'a göre, tarihsel romanın ortaya çıkışı, gelişmesi ve sonunda bunalımı tarihsel olarak, belli bir sınıfın (burjuva sınıfı) gelişmesine ve çöküşüne bağlıdır. Tarihsel romanın tarihle iki yönlü bir ilişkisi vardır: İlk olarak, tarih, tarihsel romanı, ortaya çıkışı, biçimleri, gelişmesi ve toplumsal etkisiyle koşullandırılır.

İkinci olarak, tarihsel roman, tarihi yansıtması ve ifade etmesiyle - tarihsel romanın özü de budur - biçimiyle de diğer roman türlerinden ayrılır. Böylece tarihsel roman, tarihsel gerçek tarafından biçimlenen ve tarihsel gerçeği ifade eden bir roman türü olmaktadır. Lukacs'ın tarihsel romanı, ayni zamanda, tarihsel gerçeği güncelleştirmesiyle de önem taşır. Bu noktada Lukacs, geçmişteki ve bugünkü tarihsel roman arasında bir ayrım yapmaktadır: eski ve klâsik romanlar» bugünün somut tarih öncesini» gösterdikleri için tarihsel romanlardır. Oysa, bugünün romanları «bugünün somut tarih öncesini değil, bugünkü sorunların tarihsel yansımalarını» ifade etmektedirler.

Lukacs'a göre «bugünün somut tarih öncesi» insanın pratik ve güncel yaşamındaki etkinliğinde belirir; yani insanı bir nesne olarak değil, bir özne olarak ele alır. Bu açıdan Lukacs'a göre Tolstoy'un «Savaş ve Barış» adlı romanının bir tarihselliği vardır. Romanda, insan etkinliğinin yerine, soyut kuramlar konulursa, romanın gerçek tarihselliği saptırılmış olur. Çünkü tarihsel romanın yazarı, içinde yaşadığı tarihsel toplumun bir ürünüdür; ondan soyutlanamaz. Tarihsel toplumsal yapı tarafından koşullandırılan yazar, onun etkisindedir; örneğin şu dönemi ya da bu dönemi seçmesi tesadüf değildir. Bir an için Victor Hugo ve Anatole France'in yapıtlarını düşünelim...

Bu yapıtlar, incelenen bireysel yaşamdan, o dönemin toplumsal yapısını ve sorunlarını çıkarmaya yönelik olmak nedeniyle tarihsellik gösterirler. Tarihsel roman, aynı zamanda, yazarın kendi toplumu ile olan ilişkilerinin konumuna da bağımlıdır.

Yapıtının son bölümünde, tarihsel romanın «otantik» tarih anlayışını geliştirdiği ve tarihsel romanda yeni bir demokratik hümanizmanın gelişmeye başladığını belirten Lukacs, 1937 Alman antifaşist edebiyatın incelenmesiyle yapıtını bitirmektedir.

— Lukacs, «Tarihsel Roman» adlı yapıtında, dönemlerini temsil eden yapıtları ele almış ve bunların derinlemesine çözümlemesini yapmıştır. Bu ise estetik açısından, sanatsal açıdan daha güçlü olan kimi yapıtların ihmal edilmesine yol açmıştır. Lukacs bunun bilincindedir.

— Yöntembilimsel açıdan yapıtın gücü, ekonomik ve toplumsal gelişme ile dünya anlayışı ve artistik biçimler arasındaki karşılıklı ilişkilerin incelenmesi, araştırılması ve irdelenmesi eğilimidir.

— Lukacs, diyalektiğin yansıma kuramını edebiyat türlerinin farklılığına, özellikle, «epik» ve dramatik alanda uygulamaya çalışmıştır.

— Yapıtta ayrıca roman ve tarihsel dramın gelişmesine ilişkin yöntembilimsel sorunlar üzerinde durulmuştur.

— Lukacs'ın, tarihsel yöntemi edebiyat alanında uygulamadaki başarısı, yapıtının bütün bölümlerinde belirginleşmektedir. Lukacs, bu yapıtında, «sanat ve edebiyat» yetkisinin insanda başlangıçtan varolmadığını, tarihsel-toplumsal süreç içersinde, sosyo-ekonomik gelişmenin koşullarına bağlı olarak varlık kazandığını açıkça vurgulamaktadır.

— Lukacs henüz Türkiye'de yeterince tanınmamış ve irdelenmemiş bir yazardır. Düşünürün bugüne değin dilimize çevrilmiş çok az yapıtı vardır. (Çağdaş Gerçekçiliğin Anlamı 1963, Avrupa Gerçekçiliği 1977, Estetik-I 1978). Lukacs sanat ve edebiyat alanındaki görüşleriyle henüz aşılmamış, çağdaş bir düşünürdür. Bu nedenle de yapıtlarının hızla dilimize kazandırılması gerekir. Batı ve Doğu Bloku ülkelerinde Lukacs, bugün derinlemesine ele alınmış ve üzerinde olumlu ya da olumsuz birçok değerlendirme yapılmıştır. Geniş bir edebiyat ve sanat kültürüne sahip olan Lukacs, yazılarının her aşamasında kendini aşmaya çalışan büyük bir düşünürdür. Tiyatro alanında Brecht ne ise, sanat ve edebiyat toplumbilimi alanında da Lukacs odur. Sanat ve Edebiyat toplumbiliminin henüz emekleme aşamasında bulunduğu ülkemizde, Lukacs'ın «Tarihsel Roman» adlı yapıtının dilimize çevrilmesi büyük bir boşluğu dolduracak ve yeni bir atılımın başlangıcı olacaktır, kanısındayım.

DANIŞIMSAL ESTETİK NEDİR?

Abraham MOLES / Lionel RİCHARD

Çeviren : Ahmet SEL

Bilimeri ve ozan **Max Bense**'in (x) altmışıncı doğum yılı için 1970 te Federal Almanya'da yapılan bir toplantıya katılan **«danışımsal estetik»** uzmanı **Abraham Moles** (x) ile **«magasine littéraire»** çalışanlarından **Lionel Richard**'ın bir söyleşisi.

L. R. : **Abraham Moles, Strasbourg Üniversitesi öğretim üyesi ve Toplum Psikolojisi Enstitüsü yöneticisisiniz; Pierre Schaffer'le birlikte Fransız Radyo Televizyon Kurumu'nun araştırma bölümünde çalıştınız, sibernetik uzmanısınız, ama en önemlisi Fransa'da «danışımsal estetik» diye adlandırılan yeni bir estetiğin öncüsünüz. Federal Almanya'daki Rowolth yayınlarında Max Bense'in bu konuyu içeren bir yapıtı yayımlandı. Bir dostu olarak, çalışmaları sizinkine koşut olduğunu sandığımız Max Bense'in kişiliği konusunda bizi aydınlatır mısınız?**

Abraham Moles : Fransızların ve giderek Strasbourg grubunun bile Max Bense'in, çalışmaları konusunda ne denli bilisiz olduklarını bildiğimden sizi yanıtlamak benim için daha bir önem kazanıyor. Ne yazık ki Bense'in ünü çok kısıtlı bir Almanca'cı ve uzman çevresini aşmıyor. İşin ilginç yanı Strasbourg doğumlu olmasına karşın, Strasbourg'taki Alman Enstitüsü'nün bile ondan haberi yok!... Max Bense yalnızca **Programmierung des Schönen (Güzelin İzlencelenmesi)** gibi kuramsal yapıtları yazmakla kalmayıp, dünyanın hemen her yerinde konuşmalar yapmış, en iyi uzmanları yetiştirmiştir. Bunlardan **Berlin Sibernetik Kurumu Başkanı Helmar Frank** bitirme araştırmasını Max Bense'nin yönetiminde hazırlamıştır. Eğitbilimde sibernetik temeller ve imin danışımsal estetiği üzerindeki çalışmaları biraz da Max Bense ve benim ortak kuramlarımızın sonucudur.

Max Bense'in Stuttgart'taki Technische Hohchhule'de verdiği eğitim artık meyvelerini vermeğe başladı. Derslerinin bir bölümü, danışımsal estetiğin anlaşılması için rehber görevi üstlenen Aesthetica'da toplandı. Bu arada Max Bense'in, sanat yapıtında altedilemez bir giz gören deneyüstü estetiğe cepheden saldırıp onun yerine bilimsel, deneysel bir estetiği önermede gösterdiği yürekliliği vurgulamadan geçemeyiz. Ancak filozoflar bunu bir utanca (skandal) olarak nitelediler: onlara göre sanatı bilimsel bir biçimde incelemeğe kalkışmak ilkel bir anlayışın ürünüydü.

L. R. : **Az önce Max Bense'in bir öğrencisinin çalışmalarının biraz da sizin ortak kuramlarınızın sonucu olduğunu söylediniz. Güç bir iş olduğunu biliyorum, matematik ve fizik temel bilgilerine gereksiniminiz oluyor. Bize genel hatlarıyla bu kuramların neler olduğunu anlatır mısınız?**

Abraham Moles : Max Bense ve bende ortak olan şudur: biz estetiği algı psikolojisinin bir dalı olarak görüyoruz, bu da deneysel olarak araştırılabilir. Sanat bizim için bir bildiridir (message), yani genel iletişim kuramı ile ilgilidir.

Bundan yola çıkarak, bir «verici» (sanatçı), bir «kanal» (görme, işitme, v.b.) ve ekin birikimi, yetişimi, beğenisi, önyargılarıyla kitle içinden alınmış sıradan bir kişinin oluşturduğu «alıcı» vardır diyoruz. İşte bu da danışımsal estetiğin temelini oluşturuyor.

L. R. : Sanatsal iletişim yine de çok özgün bir süreç, öyle değil mi?

Abraham Moles : Pek tabii, bu da bizi sanatsal iletişim sürecini incelemeye itti. Sanatçının istediği, bildirisini alan kişi üzerinde bir etki yaratmaktır... Bu en önemli noktadır. Etkilemek için de anlaşılabilir olmak gerekir. Bir sanatçının ereği, eğer halk tarafından kabul edilmek isteniyorsa (durum her zaman böyle olmayabilir) bildirisinin gerçekten anlaşıldığına kesin olarak inanmak olacaktır. Bir bildiri ne denli önceden kestirilebilirse iletişim o denli iyi kurulabilir, öyleyse bir bildirinin tümüyle önceden kestirilebilir olduğunu düşünelim bir kez: onu alana hiç bir şey vermez; tersine fazla özgünse bu kez de hiç anlaşılmaz. Sorun bunların tam ortasını bulmaktır. Tüm yapıtlar bir im ve öğeler dizgesidir (örneğin dilbilimsel düzlemde sözcük, seslem, ses). Bu im ve öğeler yaratıcı tarafından biraraya getirilir ve kişi bunları bildiri yasaları ve biraraya getirilmelerinden aldığı güzellik hazzı arasındaki eytişimsel ilişki bağlamında beğenir. Bugün, tüm bunları bilimsellikle inceleyebiliriz. İmleri tanımlamak, öğelerin dağılımını incelemek, biraraya getirilme yasalarını bulmak durumundayız. Halkın estetik tadalımının ölçümü sayesinde bu tadalımın, biraraya getirmenin bazı yasalarıyla uyum içinde olduğu söylenebilir. **Max Bense'in** dil bilimsel düzlemdeki araştırmalarının çıkış noktası da, Grec kaplarını incelerken anlaşılabilirlik ve öğelerin biraraya getirilmesi, sayıları ve biçimleri arasında bir ilişki olup olmadığını düşünen Amerikalı matematikçi **Birkhof'**un kuramlarıdır.

L. R. : Anladığımca, danışımsal estetiğin uygulaması burada devreye giriyor.

Abraham Moles : Evet, artık kuramın yapıcı yanına geçiyoruz. Max Bense, Stuttgart Hesap Enstitüsü ile işbirliği içerisinde çalıştı. Yapılan çalışmalar sonucunda bilgisayar kullanılarak yazılmış şiirler, grafik yapıtlar ortaya çıktı. Bugün bu tür araştırmalar, dünyanın bir çok yerinde yapılıyor. Bizim çok dolaylı etkilerimiz sonucu, bir yapıtı oluşturan öğelerin, bilgisayar aracılığıyla biraraya getirilmesi düşüncesine varıldı; bu benim «değişimsel estetik» (esthétique permutationnelle) dediğim düzenleyici (combinatoire) sanatının doğuşudur ve kuramsal çalışmamızın vardığı noktadır. Max Bense'in öğrencilerinin her biri bir yere dağıldı. Benimkiler de... Bu da yapısalcı sanatın gelişmesi demektir.

L. R. : Deneysel bir ozan olan Max Bense, yapısalcı sanatın temsilcilerinden biri sayılabilir mi? Özellikle dilbilimiyle ilgilendiğini söylediğiniz Max Bense, ne tür bir yazınsal bileşim oluşturuyor?

Abraham Moles : Max Bense olaybilimsel anlamda, metin kavramı ile bileşim arasındaki ilişkileri uygulamaya çalıştı. Yayımladığı **Kot Dergisi** Alman okuyucularına yalnızca tüm ülkelerin ozanlarının (Brezilya, Fransa'dan Pierre Garnier) metinlerinin büyük bir bölümünün dizgelerini değil, ak kâğıt üzerinde sözün, imin ve düzenleyici dizgelerin kullanımı üzerinde kişisel çalışmalarını sundu.

L. R. : Bu kuramlar kendi uygulamaları içinde bir tehlike de oluşturmuyorlar mı? Aslında sanatın ve özellikle yazının arılaşacağı önseziliyor. Ancak, günümüze değin sibernetik ve de düşün-

ce ve yaratı makinalarıyla pek içli dışlı olmamış olan yazın, yığınsal tüketim piyasasını besleyen düşük yazının günün birinde matrisler aracılığıyla üretilebileceği ölçüde, daha yoğun bir imgeleme gücüne gereksinim duyacaktır. Böyle bir durumda yeni birşeyler bulmak gerekir; doğallıkla yazarın da işlevi değişir. Ancak sizin, iki estetiği, insanların ve tanrıların (dieux) estetiğini, birbirinin karşısına koyduğunuz yazılarınızdan birini okurken belirli bir endişe sezdim. Bunu bize biraz açıklar mısınız?

Abraham Moles : İnsanların estetiği, insanlar için yapılmış bir estetiktir. Söz konusu olan, kitlesel iletişim araçlarının etkilediği belirli bir yığın, katman için sanat yapıtı üretmektir; böylece kitlesel iletişim araçları ile bir tür anlaşma yapmış olan bir aydın tabakası oluşur, «düşük mal» ve «afyon» üretimi arttırılır. Danışma kuramına dayanılarak şöyle düşünülür: bildirimin anlaşılmasını istiyorum, en iyi biçimde anlaşılması için bu kuramın önerdiği teknik olanaklar hangileridir?

Ancak toplumun biraz dışında, siyasi erke göre az çok bağımsız yaşayan sanatçı çevresi içinde herhangi bir sanatçı, belirli bir kitleye seslenmeyi kabullenip, istediğini hemen hemen gerçekleştirebilir; bilgisayarla istediği gibi oynar, istediği izlenceyi yapar, bunu yapabilen de pek azdır. İşte ben buna tanrıların estetiği diyorum. Yalnızca yeni başlayanlar (initiés) bundan birşeyler anlayabilirler. **Max Bense**'in tavrı da budur. Ben kendi payıma, kişilere yaratma arzusu vermek gerektiğine inanıyorum. Söylemiştim, sanatçının rolü değişiyor, o'na düşen, artık yeni yapıtlar değil, yeni sanatlar yaratmaktır. İnsanlara bilgisayarları kullanmayı öğretip, kendi izlencelerini yapma olanağı sağlanmalıdır. Teknokratik toplumumuzda tehlike, bir aydın kastına yığınların ekinsel susuzluğunu giderme işlevini yüklerken, teknokratların, onların yarattıklarını toplumsal-ekinsel piramidin ayrımlı tabakalarına bölüştürmeyi üstlenmeleridir. Aslında herkesin yaratabilmesine çalışılmalıdır. Ancak yine de belirteyim, az önce sözünü ettiğiniz yazıda, tanrıların estetiği ile biraz alay ediyorsam da, **Max Bense**'e ilişkin son kerte saygılı bir tavır içerisindeyim. **Max Bense** bir duyukçu, bir öncü, bir bulucuydu. Burada tüm bu araştırma ve deneysel yaratmaların gerçekleşmesine olanak sağlayan Fed. Alman Cumhuriyeti'ni anmadan geçemiyeceğim; çok aksaklıkları olan, ama girişimci, devingen bir toplum. Tabiî ABD'de olup bitenlerle karşılaştırılamaz ama yine de günümüz Avrupası'nda bu tür çalışmaların olanaklı olduğu tek ülke. Ne yazık ki Fransa'da bunlardan henüz çok uzağız!...

(x) **MAX BENSE**

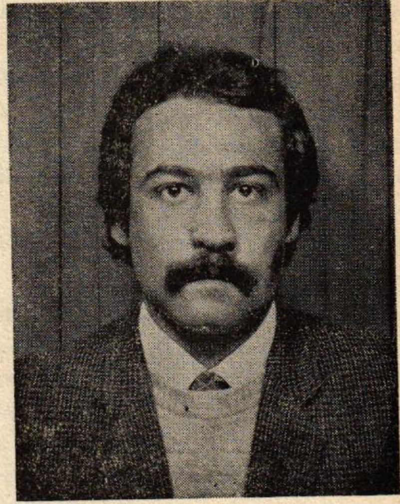
1910'da Strasbourg'da doğdu. Köln ve Bonn üniversitelerinde fizik, matematik ve felsefe öğrenimi gördü. Savaş sırasında Berlin ve Georgenthal'de yüksek frekans uzmanı profesör Hollmann'ın laboratuvarlarında meteorolog olarak çalıştı. Savaştan sonra bir tür İéna'da felsefe ve bilimler tarihi dersleri verdi, sonra Stuttgart Teknik Üniversitesi'ne geç ti. Bilgisayar aracılığıyla dilbilimsel ve deneyimsel düzlemde yaptığı araştırmalarla tanındı.

(x) **ABRAHAM MOLES**

Strasbourg Üniversitesi'nde öğretim üyeliği yapıyor. Müzik iminin yapısı ve sibernetik doktorudur ve algının danışımsal estetiğinin yaratıcısıdır. Çalışmalarını sibernetiğin toplumbilimler, sanat ve sanatsal yaratı alanlarında uygulanması üzerinde yoğun laştırmaktadır.

DÖNEMEÇ'TE YENİ BİR OZAN

AYKUT TANKUTER

1960 yılında İstanbul'da doğdu. Babasının görevi nedeniyle ilk ve Ortaöğrenimini çeşitli il ve ilçelerde yaptı. Fenerbahçe Lisesi'ni bitirdi.

İlk şiiri dergimizin 39. (Ekim 1980) sayısında yayınlanan Tankuter'in son şiirlerinden ikisini daha yayınlıyoruz.

SES YAYIL

tanımadığımız adamlar getirdiler
akşamları evlerimize...
onun için bu şehir
kötü körler barınağıdır

sen ey ses yayıl
önüne geç sessizliklerin
çalınmamış kapıları kır

kim tek başına yiğittir
ilk heyecan bahçelerinde
sevgisizliği
çirkin ve sisli çocuklardan
öğrenerek

tutun güneşi tutun
herkes kendi tutkusunun
cellâdıdır biraz da
sen ey ses yayıl
gördüklerimiz görmediklerimizin
şiiridir

TUHAF AĞAÇLAR

yıllar
        kentsoyludur
zamanı
heyecana ayarladığımda

kendi yüzümüzde
kendi cehennemimiz
        kolay soğuyor...

bizim sorgumuz bu
bu
sabit kuşlarımızın
balçık anası...
/kısık yüreklerin gerilimi/
ve yeryüzünün
yıkıntı bir bulvarında
        susmak
gürültümüz olacak
hepsi bu...

merak edeceğiz
        «bu kaçıncı
        tanrısızlığın
        ey ağaç
        rüzgârla yatıp kalkarsın
        bu kaçıncı
        şiddetin»

merak edeceğiz ve
iki güneş arası
isterik bir vakitte
ölümlerimize alınmayacak
kadınlar

önce
karanlık diye
bir şey var.

DENEME

SIKINTININ SELÂMI

ŞEVKET YÜCEL

Yazının başlığını görünce, «Sıkıntının selamı olur mu?» diye kafanızdan bir soru geçebilir. Olur ya neden olmasın. Dilerseniz şöyle ucundan kıyısından tutmaya çalışalım bu konuyu: Her insanın derece derece sıkıntılarla sevinçlerinin olduğunu biliriz. Ne ki kimilerinin sevinçleri ağır gelir, kimilerinin sıkıntıları. İnsanız, tüm dileğimiz sevinçli yaşamak değil midir? Öyle ama, öbür yönden biteviye bir sevincin sevinç olduğunu söyleyebilir miyiz? Söylesek bile yanılırız gibi geliyor bana. Yaşamımızda sosyal, siyasal, ekonomik ortamın olumluluklarına, olumsuzluklarına göre ya sevinç kefesi ağır gelir, ya da sıkıntı. Elbet dengelemeye durdukları zamanlar da olur bunların. Çoğu kez de biri gelir biri gitmez mi? Öyle ya, sevinç gelir, acı gider, acı gelir, sevinç gider. Kimi kez de değişik boyutlarda ikisiyle de karşılaştığımız olur.

Yaşıyoruz; nelerle karşılaşıyoruz. Zorluklara, haksızlıklara, kötülüklere karşı hep direnmek zorundayız. Ayağımız kaydığında hemen toparlanmamız gerekiyor. Yoksa gitti gider. Sıkıntının insana neler getirdiğini biliriz. Oysa kimimiz ona teslim oluruz, kimimiz karşı koyarız. Ona teslim olmakla düşmana tutsak olmak arasında düşündürücü yerler yok mudur? Sıkıntıya tutsak olmak kişinin sevinebilme gücüyle bağımsızlığını elinden almaz mı? «Sen böyle dersin ama, kendin insan olarak neler çekersin o sıkıntılardan?» diye düşünüyor olabilirsiniz. Ne diyeyim bu konuda. Haklı olduğunuz yerler vardır. Günlük yaşamda o sıkıntılar çoğu kez yolumu keser benim. Durdurdukları olur, durduramadıkları olur; geriye çevirdikleri, ya da yandaki bir boşluktan kaçırdıkları olur. Onları üstüme yaklaştırmak için bir uğraşıdır sürer gider.

Birkaç yıl önce bir dosta yazdığım bir mektupta yaşamın ağır ve çekilmez yanlarına değinmiş, hiç değilse o dosta biraz boşalmak istemiştim. Daha doğrusu sıkıntımı aktarmıştım ona. O dost ise bana gönderdiği mektupta şu görüşlere yer vermişti:

«Dostum, görüyorum ki sıkıntılısın. Mektubundan anladığım bu. Sana gönderdiğim şu mektubun içine kendi sıkıntılarımı koyup gönderebilsem seninkilerle bir yerde güreşebilseler ne olurdu biliyor musun? Sanırım olacağı şuydu: Benim sıkıntılarım seninkileri bir tutmada yere vururdu. Ama gönderemiyorum. Onlarla ilkin kendim güreşiyorum. Öyle güreşiyorum ki sanki baş pehlivanlar mindere çıkmış birbirleriyle tutuşmuşlardır. Gelgelelim ben onları uyguladığım kündelerle yeniyorum. Çoğunlukla bu böyle. Künde atacağımı bir gördülermi şuraya buraya kaçıyorlar. Onlar kaçınca ben de arkalarından gülüyorum. Şimdi gördün mü güreşçiyi sen? Kendimi övmeyeyim ama pehlivanlık buna derler işte. Öyleyse benim sıkıntımın senin sıkıntına selamı var. Şimdi anladın değil mi?»

Dosttan gelen bu mektup güçlendirdi beni. Hele kendisinin sıkıntıyla güreşerek onu yenmesi... Sıkıntıyla güreşebilmek ne iyi şey. Nereden gelirse gelsin güreşebilmek. Varan sıkıntılar türlü biçimlerde gelsinler. Ana sorunumuz onlara zayıflığımızı duyurmamak değil midir? Onlarla uğraşmadan, gerekli savaşımı vermeden daha işin başında nice kişile-

rin yenilgiye düşmüş olduklarını görüyoruz.

Yaşamın acılı yanlarına çoğu kez us gücüyle bakmak gerekiyor. Asıl pehlivanlık bu us gücünün içinde değil midir? Bakış ve yorumlama ağırlığını duygulara yüklemekle ne kazanıyoruz? Böyle yaparsak daha güreş alanına çıkmadan yenilgiyi kabul etmiyor muyuz? İşte yanlışlık burada. Bu denli yanlışlıklara yer vermekle hazır yaşamı yaşanmaz ediyoruz. Az ileriye giderek bizi korkuya, kuşkuya sürükleyen sıkıntı karartısının üstüne yürüyebilsek ortalıkta bir şeyin olmadığını görmüş olacağız. Bana öyle geliyor ki çoğunlukla ezilip üzülmelerimiz karartıyı kendi kafamızda büyütmek, ona değişik biçim ve anlam vermekten doğuyor. Bu karartıyı kendi kafamızda büyütmek, ona değişik biçim ve anlam vermekten doğuyor. Bu karartıların büyütülüp büyütülmemesinin ta aileden başlayan bir eğitim işi olduğunu da biliriz. Bizi güçlü ya da güçsüz yapan çoğunlukla ilkin buralar, sonra okul ve çevredir. Buralardaki etkilerin olumlu ve olumsuz yanlarıyla biçimleniriz. Yaşama bir gerçek yönüyle bakmak var bir de duygusal yönümüzün bizi yanıltacak ağırlığıyla bakmak.

Sıkıntı denen karartıyı azaltarak yaşamı sürdürmek zorundayız. Hani derler ya, «Herkesin bir derdi var, değirmenin su derdi var.» Öyle ama bütün bunların bir de çözümü yok mu sanki? Hepsi için olmasa da çoğu için aşağı yukarı bu böyledir. Sıkıntı var diye insanoğlu bir yerde bekleyip duramaz ya. Öyleyse ne yapacak insanoğlu? Ne mi yapacak? İlkin kendinden kopmadan girişecek, uğraşacak, didinecek. Sonra da olumluya doğru gidecek. İşler iyi gitmiyorsa yeniden deneyecek. Yaşamak demek gücümüze güç ekleyerek çıkış yollarını aramak değil midir? Arayacağız, bulacağız, bununla beraber başka arayışlara geçeceğiz. Bu girişimler sürerken karşımıza değişik boyutlu sıkıntılar da çıkabilir. Kuşkusuz her engel bir sıkıntıyı birlikte getirebilir. Engelleri kaldırmak isterken onu da kendimizden uzaklaştırmış olmaz mıyız? O zaman bir sevinçle karşılaşırız; ya da çekerek getiririz onu.

Yöremize şöyle bir bakıyoruz: Diyelim ki sosyal adaletsizlikler almış gitmiş başını. Yeterince yiyemiyor, giyinemiyor, eğlenemiyoruz. Başımızı sokacak bir yerimiz yok. Çocuklarımızı okutacak güçte değiliz. Nereye adım atsak dizi dizi haksızlıklar çıkıyor karşımıza. Nereye baksak bir ezenle bir sömürücü görüyoruz. İşimiz iyi gitmiyor. Gerçekleri gören, çelişkinin ne olduğunu bilen biri için bunlara katlanmak kuşkusuz kolay değil. Bu nedenle nicelerimizde sıkıntı gölgelerinin büyüdüğü bir gerçek. Bu durumun insanoğlunun tinsel ve bedensel sağlığını bozduğu da bir gerçek. Öyleyse haksızlıklara, yolsuzluklara karşı aldırışsız olmaya mı çalışacağız? Hayır, işte bu olmaz. Ya ne edelim? Ne mi edelim? Bence en iyisi bizi donukluğa sürükleyecek sıkıntı gölgelerini bir yerde bırakarak us ve bilincimize, «Günaydın,» demek gerekiyor. Öyle bir ortamda ilkin kendimize bazı sorular sormak zorundayız: «Haksızlıklar sıkıntıyla mı giderilir? Sıkıntıları doğurtursak savaşım ve direnme gücümüzü daha başlangıçta yitirmez miyiz? Varacağımız yere ulaşmak için hangi yolu seçmeliyiz? Bu ve benzer sorular sorulduktan sonra bir karar verme eylemine girebiliriz değil mi? Bu konuda en iyi öncümüz uygar yürekliliğin, bilimsel görüşün, çok yönlü bakışın kendisi değil de nedir? Diyelim, bu yöntemi kendi özümüzde kullanmaya çalıştık; bunu yaparken insan tümüyle sıkıntılardan sıyrı-

labilecek midir? Sıkıntıların büsbütün gideceğini söyleyemeyiz. Elbet geride kalan tortular olacaktır. O kalan sıkıntı tortuları kişiyi durdurucu, yerinde saydırıcı, umutsuzluğa götürücü değil de gerçeğe, ileriye, daha güzel yaşama, daha adaletli olana götürmek için itici bir güç taşıyacak. Sıkıntının itici gücü olur mu diye bir düşünce usumuza gelebilir. Neden olmasın? O itici güç yaşamın nice alanlarında bizi çirkinlikten, kötülükten kurtarmak için bize gereken hız ve devingenliği kazandırmaz mı? Sıkıntının itici gücüyle nice sanat ürünlerinin doğduğunu, nice güzel işlerin oluşturulduğunu biliriz.

Yıllar önce ölen bir meslektaşım vardı. Onun en dar, en zor zamanlarda bile, «Canım çok sıkılıyor,» ya da, «Offf, sıkıntıdan patlayacağım!» dediğine hiç tanık olmadım. Öyle anlarda tam olmasa da hiç değilse bir gülümsemeyi yüzünden eksik etmezdi. «Kişi umut ve sevinç pencerelerini kapatmamalı. Sıkıntının girmek istediği kapıyı kilitlemelidir,» derdi. Başarırdı da.

Bir de sıkıntının sağanak haline dönüşmesi var. İnsan yaşamında böyle durumlarla da olur. Böylesine yağmur biçimine dönüşen sıkıntı karşısında ıslanmamak için ona göre bir şemsiye kullanmak zorundayız. Böyle olduğu halde gene de ıslandığımız yerler olabilir. Ne yapalım, o kadarlık olacak. Yeter ki üşütüp kendimizi ölüme götürmeyelim. Azıcık sabırla beklenirse yağmurdan sonra güneşin doğmuş olduğunu görmüş olacağız. Bir de kendi içinde geziye çıkmalı insan. Oralardaki parklarda, deniz kıyılarında, bağlarda, bahçelerde dolaşmalı. Sıkıntı varlıklı olsun, yoksul olsun, herkesin kapısını tıklatabilir. Ama yoksulun kapısını daha çok tıklattığını da biliriz. O halde ne yapmalıyız? Hemen elleri havaya kaldırıp teslim olmanın bir anlamı yok. Her şeyden önce o kapıyı tıklatanı önemsiz biri sayacağız. Kapıyı çat diye suratına kapayacağız. Bir de o bizi tedirgin eden, dünyamızı gölgede bırakan sıkıntıların geliş nedenlerini iyi bilmemiz gerekmez mi? Bu bilinince o nedenleri ortadan kaldırmanın çarelerine bakacağız.

Asıl uğraşı burada çıkıyor karşımıza. Bu yöndeki girişimlerimizi sürdürdüğümüz süre içinde değişik engelleri aşmanın sevincini duyacağız. Ne olursa olsun şu dünyada sıkıntı doğuracağımıza sevinç doğurmaya bakmalı. Bunun yanında ufak tefek sıkıntılar da olacakmış. Varsın o kadarlık da olsun canım. Yoksa yaşam başka türlü nasıl güzelleşebilir? Gene dileğimiz şu ki, her sıkıntı yeni bir başarı, yeni bir sevince götürsün bizi. Çevremizde sıkıntıların boynuna basan kişiler görmüyor muyuz? Önemli olan onlarla kuşkulara, korkulara kapılmadan uğraşabilmektir. Sonra da asıl amaç kesinlikle yenmektir onu. Çünkü insanoğlunun gücünde bu var. Gelgelelim o gücü bir yerde toplamanın sorumluluğunu duymalıyız. Yaşam alanında sıkıntılarla güreşmeyi, onları sımsıkı yakaladıktan sonra havaya kaldırır kaldırmaz sırtüstü yere vurmayı unutmamak gerekiyor...

CANKURTARAN

HÜSEYİN AKYÜZ

Uykulu gözlerini kırpıştıran bir görevlinin üşenerek açtığı, çift kanatlı, demir kapıdan ivedi çıktı cankurtaran. Önce bir sokak lambasının mavimsi ışığında parladı beyaz rengi. Bu parlak beyazlık çok geçmeden karanlık ve ıssız sokaklardan hızla geçti. Artık iyice uyk unun kolları arasına sokulmuş, uçsuz bucaksız kentin bağrı ortasından yarıldı sanki. O geçit vermez, katı yürekli, gürültücü, kalabalık sokaklar açılıp, yol verdiler.

Cankurtaran bir süre sonra kentin dışına çıkıp, karanlıklar içinde yitip gitmiş gibi duran gecekonduların arasından fabrikaların dizildiği uzun, paket taşlı bir yola hızla girdiğinde gece tüm ağırlığıyla bastırıyordu sabun fabrikasının üstüne.

Fabrika gecenin serinliği içindeki yerini daha iyi belledi. Tel örgülü duvarlarının üstünde yanan beyaz ışıklı elektrik ampulleri daha çok parlar oldu bu sezişle. Elinde bir saat ve bir anahtar demetiyle dolaşan bekçinin ayak sesleri uzaklardan duyulur oldu. Makinelerin tekdüze gürültüsü, elektrik motorlarının vırıltısı, borulardan kaçan buharın tıslaması ve birbirlerine çarpan boş varillerin tangırtısı halka halka yayıldı gecekondu mahallesinin karanlığı içine.

Ayşe Kız boylu boyunca yatırıldığı sedyenin üstünde yarı kendinden geçmiş, duyulmasız bir sesle inliyordu. Tere batmıştı. Uzun, siyah saçlarının kıvrık uçları yüzüne, alnına, boynuna yapışmış, bir ter damlası şakaklarında giderek büyüyordu. Arada bir göz kapaklarını aralamaya çalışıyor, sonra kıpırdandıkça artan bir acıyla çivilenip kalıyordu olduğu yere. Hep sağ koluna bakmak istiyordu. Korkusu, acısı, tedirginliği ve başka tüm duyguları o kan denizi içinde tümleşiyordu birden.

— «Abla kolum, kolum nerde abla!?..»

Bir sonbahar günü annesinin ardından çekingen adımlarla, kendini hissettirmek istemiyormuşçasına yürüyerek gelmişti fabrika kapısına. Kızarmış yanaklarıyla, iriyarı bir bekçinin yanında fabrika içlerine doğru yürürken, kapıdan öteye bırakılmayan, başörtülere, mantolara iyice sarınmış annesi sesleniyordu arkasından:

— «Ayşe kıız, dediklerimi unutma sakın emi!»

Fabrika işçiliği böyle başlamıştı Ayşe Kız'ın. Annesinin ona sesleniş̧ini duyan işçi kızların ağzında da Ayşe Kız oluvermişti ismi ufacık boyuyla, bir çocuğunkini andıran kara yüzüyle, bir sabun paketini ancak kayrayabilecek küçücük elleriyle ve ürkek davranışlarıyla fabrika işçiliğini kıvıramıyacak kanısı yaratmıştı herkesde. Sonra yanıldıklarını anladılar. Çok geçmeden alıştı işe. Abla abla, diyerek koşturuyor verilen işin arkasından, bir söylenileni ikiletmiyordu. Tüm işçi kızlarla arkadaş olmuştu. Sessizliği, alçak gönüllülüğü ve içten gelen davranışlarıyla sevdirmişti kendisini.

İki seneye yakın gitti geldi böyle fabrikaya Ayşe Kız. Ne ufak tefek yapısında, ne sessizliğinde, ne de üstündeki giysilerde bir değişiklik oldu. Yukarıda, tepeye doğru seyrelerek dizilen gecekon-

KARANLIĞI SALAN KİMDİR

ŞÜKRÜ ERBAŞ

Gövdem acıların evi
Dilim onun kilididir
Benim suskunluğuma el
Şu kapımı çalan kimdir

Aykırı bir coşku ile
Gelen kimdir gelen kimdir
Sevinç bende kısa konuk
O durmadan kalan kimdir

Düşlerime düşen kara
Acıma dost bana yaban
Ben geceyi zor tükettim
Karanlığı salan kimdir

Sevinç benim bilmediğim
Bir ülke bir iklim midir
Canım ellerinde tutsak
Bana korku olan kimdir

İçimde bir kan karanfil
Büyür ölüm sularıyla
Bülbülüme dal ucunda
Hayın tuzak yalan kimdir

Gövdem acıların evi
Örselenen yüreğimdir
Belli bugün zulüm konuk
Ama yarın gelen kimdir

---

duların birinde oturuyordu. Hep aynı sokaklardan ağır ağır yürüyerek işe gelir, sonra yine aynı yollardan yorgunluğunu hiç belli etmeden geriye dönerdi. Öteki kızlar gibi ne mağazaların, dükkanların sergiliklerini seyreder, ne de başını kaldırıp insanların yüzlerine bakardı. Gececi olduğu zamanlar, eskimiş kasketini başından hiç eksik etmeyen, hep sakallı yüzlü babası da katılırdı onun bu sessiz yürüyüşüne. Adam Ayşe Kız'ın önüne geçer, sigarasını içe içe fabrikanın kapısı önüne kadar hiç konuşmadan ağır ağır gelirdi. Ayşe kız içeriye girdikten sonra da geriye döner, sokakların karanlığı içine dalıp giderdi.

Sabun fabrikasının karşısındaki dökümhanede çalışan, ince, uzun boylu bir genç çıktı ortaya bir gün. En son Ayşe Kız farkına vardı bunun. Yani delikanlının hergün fabrikanın kapısı karşısında kendisi için dikildiğinin. Bunu öğrendiğin-

YAŞAMAYI MORLAŞTIRAN

AHMET ÖZER

bir kanlı baskındır erken ölümler
kendini ele vermeyen günde
sinsice yürüyen saklanıp gelen
gelinlik içinde tırpanı elde
biçilen gençliğimizdir yerde.

habersiz midir dökülen sesler
güneşli günlerde kar çığlıkları
saksıda karanfil yürüyen yolcu
damarda coşturan sıcak kırmızı.

tren penceresi karanlık tünel
köpüklü ırmaklar atlas denizler
ak mendile oyalanan öpüşler
bilmez misin bu akışın nakışı
kaç baharla oğul verip genişler.

gelir ölüm alaca bir zamanda
kısa döner sıcak yürek baharda
bir kelebek düşer çiçek buruşur
kitlenir bileğin kayar bir yıldız
yazılar okunmaz defter kapanır.

oturup durmuşsan çaresiz suskun
bir büyük vurgundur ölümün yüzü
ellerin yaratmış dilin vermişse
yeniktir yarışta ölümün moru
baharı taşıran odur elinden.

---

de tüm işçi kızların dilindeydi artık bu tek yanlı sevda. Delikanlı hergün iş bitimi düdükleri öter ötmez gelip, fabrikanın karşısındaki gazeteci kulübesinin bir köşesinde dikiliyor ve solgun yüzü, küçük, kahverengi gözleriyle düşünerek Ayşe Kız'ın çıkmasını bekliyordu. Sonra ince parmaklarının arasında tuttuğu sigarayı derin nefeslerle içip, sessizce kızın peşinden geliyordu. Ne kızın yanına gelip konuşuyordu, ne de sevdasını belirtecek bir davranışda bulunuyordu. Bu durum öteki kızların fısfıs konuşmalarına, gevrek gülüşlerine neden oluyordu.

— «Aman ablaaa!» diyordu yüzü kızararak, biri ne zaman delikanlıdan söz açsa. Utanıyor, yüzünü saklayacak bir yer arıyordu. Uzun zaman kaçtı delikanlıdan. Değil onun yüzüne bakmak, ne zaman bir yerde karşılaşacak gibi olsalar yolunu değiştiriyordu.

Bir zaman sonra delikanlı elden mektuplar göndermeye başladı. Niyetinin dalga geçmek olmadığını, tanışmak, bulu-

şup konuşmak istediğini yazıyordu. Öteki kızların tüm üstelemelerine karşın bir yanıt göndermedi Ayşe Kız. Mektupların çoğunu eline bile almıyor, kızların onları gülüşerek yüksek sesle okumalarını sessizce dinliyordu.

Delikanlı tüm yürekliliğini toplayıp, konuşmaya karar verdi sonunda. Bir yedi-onbeş vardiyasının bitiminde yorgun adımlarla sessizce yokuşu tırmanmaya çalışan kızın yanına sokulup, kırık dökük tümcelerle amacını anlatmaya çalıştı. İlk kez o an, yanıbaşında birden duyduğu coşkulu, kopuk kopuk sesle irkilip başını kaldırdığında gördü onun yüzünü Ayşe Kız. O bir anlık yüz yüze gelmeyle coşkulandı, kulaklarına kadar kızardı ve ne yapacağını bilemeyip daha çok eğdi başını önüne. Kızın bu davranışı güçleştirdi işini delikanlının. Kızarıp, bozardı, ter içinde kalıp, iki kelimeyi bir eraya getiremez oldu.

Delikanlı iki-üç gün arka arkaya sürdürdü bu girişimini. Ama her kez yürekliliği biraz daha kırılıyordu. Ayşe Kız da onun böyle ezilip, büzülmesine üzülüyordu ama bir türlü ağzını açıp da bir şeyler söyleyemiyordu karşılık olarak.

Bu durum bir gün Ayşe Kız'ın babasının karşılarına ansızın çıkmalarına kadar sürdü. Daha sokakta bağırıp çağırmaya başladı babası :

— «Donundaki bokları temizledin de, peşine erkek takmak kaldı bir!..»

Ertesi gün işe geldğinde yüzü gözü şişler, çürükler içindeydi kızın. Bir gecede çökmüş, bitmiş yaşlanmıştı sanki. Uykusuzluktan ve yorgunluktan ayakta duramıyor, bir yaprak gibi sallanıyordu durduğu yerde. Sordular :

— «Babam dövdü abla!» dedi duyulmasız, ince, üzüntülü bir sesle.

Birkaç gün sonra da arka mahallelerde kömürcü dükkanı çalıştıran bir adama sözlediler onu. Memleketlileri oluyordu adam. Arada sırada gelir giderdi hep evlerine. Kırkına yaklaşmış, ortadan uzun, iri elli, kaba saba bir adamdı. Kimi bayramlarda adamın elini öper, onun cebinden çıkartıp uzattığı parayı yüzü kızararak alır cebine koyardı. Fabrika işçisi değildi o zamanlar, küçük bir kız çocuğu sayılırdı işte.

Günler sonra, solgun bir çiçek gibi geldi işe. Gececiydi. Uykuya kanamamış gözlerinde hiç gizlemek istemediği bir üzüntü perdesi kıpırdanıyordu. Gündüz uykusunda pek kalamazdı zaten. Bir de güneş durmadan pencerelerden içeriye vuruyorsa, küçük karyolasının çiçekli yorganı altında kıvranır kıvranır dururdu. Kalkıp perdeleri çekiştirmek bir işe yaramaz, uyku en çok yarım saat gelip giderdi. Sokak satıcıları bağırır uyanır, ezan okunur uyanır, bir otomobilin kornası öter uyanır, sokaklarda çocuklar bağrışır uyanır... Bir öte döner yatağın içinde, bir beri... Tam gün batımı serinliğine doğru, güneş azıcık soluk aldırınca, uykuyu yakalamış olur. Ve annesinin odanın duvarlarında yankılanan sesi kesip atar uykuyu :

— «Yeter yattığın kız, kalk artık! Nerdeyse gelir baban..»

Kalkar, uyur mu uyanık mı belirsiz. Evin içi, eşyalar, annesi, kardeşleri ve söylene söylene kapıdan içeriye giren babası yabancılaşmış. Yüreği hızlı hızlı atar. Sonra televizyon da açılınca, dalgın gözlerle bakar kalır ışıklı cama. Ve bir süre geçince, babasının bir Bulgar göçmeninden taksitle aldığı guguklu saatin kuşu tahta yuvasından başını uzatıp, on kez öter. On kez sarsılır birden bedeni oturduğu yerde. İstemiye istemiye kalkıp giyinir. Dışarıya çıkınca bakar, her yer karanlık. Gece çökmüş bile farkına varılmadan. Üşüyen bedeniyle, homurdana

homurdana yürüyen babasının ardından fabrikanın yolunu tutar.

Birbiri ardına dizilmiş bir sürü sarı boyalı makinenin arasında kıpırdamadan oturuyordu Ayşe Kız. Makineleri görmüyordu, seslerini işitmiyordu. Yanından geçenler bir gölge gibi. Pencerelerden sinsice sırıtan karanlıkta, tavandaki yüzlerce elektrik ampulünün aydınlığı arasında bir yerde donup kalmış sanki her şey.

Elleri ise durmadan deviniyor alışkanlıkla. Sarıya boyanmış makinenin ağzından hızla çıkan sabun paketlerini lastik taşıyıcının sırtından çabucak alıyor, beşer beşer karton bir kutunun içine diziyordu. Durmadan akıyordu sabun paketleri ellerine. Yeşil gözlü, sarı saçlı, kırmızı dudaklı bir sinema yıldızının gülümseyişi her sabun paketinde sürüyordu usanmasız.

Lastik taşıyıcının üstü biraz boşalsa, kapanıyordu hemen Ayşe Kız'ın gözleri. Belki birkaç saniyelik bir süre. Daha henüz adını bile bilmediği o ince, uzun boylu delikanlıyla uzaklara kaçıp gidebilecek kadar bir süre.

Bantın üstüne koyduğu ellerine sabun paketleri değince yeniden açıyordu gözlerini. Elleri yeniden çabucak sabun paketlerini kavrayıp karton kutunun içine atmaya başlıyordu. Arada sırada bir bezle makinenin ağzı kenarındaki sabun kırıntılarını silmesi gerekiyordu. Yoksa postabaşı kadının sesi yankılanırdı hemen kulaklarında :

— «Uyuma be kızım makinenin başında! Bak, makinenin ağzı bir karış pislik.. Hem gözünü aç da dişliye kaptırma elini..»

Bir ara lastik taşıyıcının üstü boşalınca yummuştu gözlerini yine Ayşe Kız. Uyku iki kocaman kaya gibi oturmuştu göz kapaklarının üstüne. Açmak istemiyordu hiç gözlerini. İçinde bulunduğu bu an aylarca, yıllarca sürsün gitsin istiyordu.

— «Ayşeeeee!»

Postabaşının sesi dağlardan yuvarlanan kayaların altında kalmış insanların çığlıkları gibi çınladı birden kulaklarında. Oturduğu uzun ayaklı sandalyenin üstünde sıçrayarak açtı gözlerini. Bir yanına baktı bantın üstü paketlerle dolmuş, öteki yanına baktı makinenin ağzı topak topak sabun artığı. Şaşkınlıkla yanıbaşında duran bez parçasını kaptığı gibi uzattı elini makinenin ağzına.

Kendi çığlığını tanıyamadı o an. Ötelerde, makinelerin arasında bir kız bağırıyor sandı. O sesin bir süre duvarlarda yankılanıp, yüzlerce işçi kızın gözlerinde ve kulaklarında büyüye büyüye yüreğine düşüşünü izledi. Sonra bir baktı ki sağ kolu dirseğinden kopup gitmiş. Bantın üstünde ağır ağır giden ve sonra tek tek yere düşen sabun paketlerinin üstündeki sinema yıldızının yeşil gözleri ise kandan görünmüyordu.

Dış kapıdan hızla içeriye giren cankurtaran üretim binasının camlı kapısı önüne yanaşıp, kapılarını açtığında tüm işçi kızlar çalışmayı bırakıp Ayşe Kız'ın başına toplanmışlardı. Kızlardan biri onun başına çökmüş ağır ağır terli saçlarını okşuyor, bir yandan da ağlıyarak söyleniyordu :

— «Salak kız! Ne bok vardı da soktun elini dişlinin arasına ha, ne bok vardı?!..»

Ayşe Kız bir ara güçlükle açtı gözlerini. Şöyle bir çevresine bakındı. Sonra başını kaldırıp kolunu görmek istedi. Gücü yetmedi buna. Acı deli bir ırmak gibi akıyordu kolundan yüreğine doğru. Başında ağlayan kızla göz göze geldi. Yüzünün çizgilerinin şekil değiştirdiğini,

gülümsediğini sandı. Rengini yitirmiş, gittikçe aklaşan dudakları iniltili bir sesle belli belirsiz kıpırdadı :

— «Kömürcüye veremez artık beni babam di mi?!..»

Yavaş yavaş, incitmemeye çalışarak cankurtaranın içine taşıdılar Ayşe Kız'ı. Kendinden geçmişti artık iyice. Ne bir kıpırdanış vardı bedeninde, ne de iniltisi duyuluyordu. Başına çökmüş beyaz giysili hastabakıcı biraz şaşkın, biraz umursamaz onun yarısı kopmuş koluna düşünerek bakıyor ne yapması gerektiğini bulmaya çalışıyordu. Cankurtaran ise kapıları kapatıldıktan sonra geldiği yollardan hızla yine hastaneye döndü. Günlük olağan işlerinden birini daha bitirmiş oluyordu.

BİZE GELEN KİTAPLAR

TÜRKİYE'DE YAZARIN KAZANCI — Alpay KABACALI - İnceleme, Cem Yayınevi Kültür Dizisi, İstanbul 1981, 164 sayfa, 125 lira.

DENİZLİ PENCERE — Afşar TİMUÇİN - Öyküler, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 110 sayfa, 80 lira.

MEMLEKETİN SAHİPLERİ — Mahmut MAKAL - Öyküler, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 180 sayfa, 110 lira.

ES BE SÜLEYMAN ES — Salim ŞENGİL - Öyküler, Yazko Yayınları, İstanbul 1980, 88 sayfa, 70 lira.

HEY! VAPURLAR TRENLER — Oktay AKBAL - Öyküler, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 88 sayfa, 70 lira.

ŞİİR ALAYI — Can YÜCEL — Şiir, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 180 sayfa, 120 lira.

GENÇ KIZ VE ÖLÜM — Aysel ÖZAKIN - Roman, Yazko Yayınları, İstanbul 1980, 206 sayfa, 120 lira.

YENİ ROMAN — A. ROBBE - GRILLET (Çev. Asım BEZİRCİ) - deneme, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 120 sayfa, 80 lira.

HAYATI KARŞILAYAN ŞİİRLER — İsmail UYAROĞLU - Şiir, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 60 sayfa, 50 lira. **(Yazko 1981 şiir Büyük ödülü)**

YABAN TOPRAK — Vadim ANDREEV (Çev. T. Ahmet ŞENSILAY) - roman, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 340 sayfa, 160 lira. **(Yazko Çeviri Roman Büyük Ödülü)**

ANLAYAN TARİH — Önay SÖZER - İnceleme, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 180 sayfa, 100 lira **(Yazko 1981 inceleme Büyük Ödülü)**

DİNO İLE CEREN — Seyit ALP - roman, Yazko Yayınları, İstanbul 1981 186 sayfa, 100 lira. **(Yazko 1981 Roman Özendirme Ödülü)**

ÖTEKİ — Önay SÖZER - roman, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 140 sayfa, 80 lira. **(Yazko 1981 Roman Özendirme Ödülü)**

YÖNTEM ARAŞTIRMALARI — «Diyalektik Aklın Eleştirisi» - Jean Paul SARTRE (Çev. S. Rifat KIRKOĞLU) - İnceleme, Yazko Yayınları, İstanbul 1981 190 sayfa, 110 lira. **(Yazko 1981 Çeviri İnceleme Özendirme Ödülü)**

BİR KARAKTER YARATMAK — Stanislavski (Çev. Suat TAŞER) - İnceleme, Yazko Yayınları, İstanbul 1981, 328 sayfa, 160 lira. **(Yazko 1981 Çeviri İnceleme Özendirme Ödülü)**

kitaplar dergiler değiniler

MÜZİKAL EDEBİYAT

Cengiz GÜNDOĞDU

Carlo Farina'yı düşünüyorum. Düşündükçe hayıflanıyorum. Geçen gün bir çok kişiye sordum. Hiç kimse tanımadı. Zavallı Carlo Farina... Unutulmuş... Aslında unutulmaması gereken bir adam. Bir yerde okumuştum. Nehru, İngiliz valilerinin yontularını yıktırmamış. «Hind halkı» demiş, «bu yontuları her gün görsün. Böylece İngilize sömürge olduğu günleri unutmaz.» Güzel bir yöntem değil mi... İnsan bazı şeyleri unutmamalı. Örneğin Carlo Farina... Hemen bir yontusunu dikmeli bu adamın. Yontunun uygun bir yerinde de Carlo Farina anlatılmalı. Gelen geçen okusun. Şöyle. «Kemanların yapımı iyileştikçe bestecilerden gördükleri ilgi de arttı. (...) Bu ara Carlo Farina adlı bir besteci «Caspriccio stravagant» adlı bir parça yazdı. Bu parçada kemana köpek havlamaları, horoz ötüşünü, tavuk gıdaklamasını vs. taklit ettiriyordu. Her çağda zirzoplar vardır ve bunlar çok kere çağdaşlarını gerçek sanatçılardan daha çok etkilerler. Bir çok kişinin kemandan hayvan sesleri çıkarmaya özenmesi üzerine, Farina'nın zevzekliği yüzünden, keman yazısı üslubu, yarım yüzyıl kadar gecikti» (X) Mimaroğlu'nun zirzop, zevzek dediği Farina böyle bir adam işte. Çağdaşlarını, gerçek sanatçıdan daha çok etkilemiş. Kemandan tiksindirmiş gerçek sanatçıyı.

Carlo Farina, kemanın geçmişinde tatsız bir nokta.

Bu adam, iki yüzyıl önce yaşamış. Tam bu noktada ruhun ölümsüzlüğünü düşünüyorum... Ruh ölümsüzse... Biliyorsunuz değil mi... Beceriksiz, ham ruh, birkaç kez gelir dünyaya. Olgun, becerikli bir ruh olana dek gelir gider.

Carlo Farina iki yüzyıl önce yaşadı. Hayvan sesleri çıkarttı kemandan. Belli. Beceriksiz, ham bir ruhu varmış Farina'nın. Şöyle düşünüyorum. Ruh ölümsüzse... Acaba?... Farina'nın ruhu, şimdi Türkiye'de mi?

Şimdi Türkiye'de müzikal tiyatro devri başladı. Müzikal halkı eğlendiriyormuş. Halk, «bir nebze olsun derdini unutuyormuş» orda. Tiyatronun her zaman için eğlendiriciliği oldu. Olacak. Tiyatro, çeşitli biçimleri denedi. Deneyecek. Ama tiyatro, hiçbir zaman eğlencelik olmadı. Müzikal diye, tiyatro, yerle bir edilmedi. Aslında denendi bu tür sapkın yollar. Hiçbiri başarılı olamadı.

Müzikalci bilsin. Tarihçi, tatsız bir nokta koyacak buraya.

Uyuz hastalığının bulaşıcı olduğu daha önce söylendi. Bazı şeyler, uyuz gibi bulaşıcı. Uyuzdan kimi kişiler tiksinir diye tumturaklı konuşacağım. Fizikte bileşik kaplar yasası var. Toplumda da geçerli bu yasa. Tiyatronun müzikali olur da edebiyatın olmaz mı? Renkli sanat dergilerinde müzikal edebiyat yapılıyor şimdi.

Carlo Farina için şöyle düşünüyorum. Bu adam geldiyse, yalnız gelmedi Türkiye'ye... Takımıyla geldi.

Takım müzikalde çok önemli. Ordan burdan toplama artistlerle yürümez müzikal. Takıma bir de yıldız gerekli. Bunlar, bilinen, eski şeyler. Burda yeni olan Müzikal dergiler. Ordan burdan toplama

yazarlarla yürümez bu iş. Müzikal dergiye takım gerekli. Takımın başına da bir yıldız ister. Gerçi yıldız yazar var bizde. Ama onca dergiye yetmez. Şimdi yıldız kavgası başladı. Ataç, edebiyat acunu diyor buna. «Bizim edebiyatçılarımızı düşündüm. Çoğu edebiyatı değil, edebiyat acununu düşünüyor, o acunun kavgaları, dırıltıları ile uğraşıyor, o acunun sağlayacağı çıkarları, asıları düşünüyor. (...) O değildir edebiyat yolu, sanat yolu. O ancak edebiyat acununun tatsız kavga meydanının yoludur»

Müzikal dergilerin görevi, işte bu. Bir edebiyat acunu kurmak. Orda müzikal edebiyat yapmak. Takımla, yıldızla işi götürmek. Peki, sanat ne olacak? Sanat da ne oluyormuş, önemli olan edebiyat acunu. O ödül aldı. Öteki alamadı. Bilmem kim öykünün doruğunda... Bilmem kim çok ince duyarlı roman yazıyor... Valla billa en iyi, en güçlü yazarlar bizim takımda.

Okuyun o birbirinin benzeri müzikal dergileri. Kimi, özgürlük diye eşcinselliği savunuyor. Kimi, sanatçı dediğin sapıktır, hastadır, diyor. Elbette hepsinin amacı, bir edebiyat acunu kurmak. O acunda halkı avlamak.

Sanatı soysuzlaştıran müzikal, gökten zenbille inmedi. Bu toplumun içinden çıktı. Düşünmemiz gereken bu. Asla kötümser olmadan. Aslında kötümser olmak için bütün koşullar hazır. Ama kötümser olmak mümkün değil.

Müzikal bu... Gelir, ortalığı şöyle bir bulandırır. Sonra geldiği gibi çeker gider. Tatsız bir nokta kalır tiyatronun, edebiyatın geçmişinde. Kemanın geçmişinde olduğu gibi.

Edebiyat, tiyatro, gerçek sanat, geleceğe yürür. Bu keşin. Şimdi düşünmemiz gereken şu. Carlo Farina'nın yontusunu dikecek miyiz? Dikeceksek, nasıl?

(X) İlhan K. Mimaroğlu. Musiki Tarihi. Varlık Yayınları. İstanbul 1970

ŞİİR EVRENİNDEN

Hilmi HAŞAL

Sözlü eleştirilerinde çok katı olan bir arkadaşım, «Türkiye'de şiir okuyan mı çok, yoksa şiir yazan mı?» diye sormuştu bir zamanlar. Baştan pek önemsemedim bu takılışını, ama sonradan epeyce düşündüm sorusunu. Kendisi iyi bir okur olduğundan, sanatın birçok dallarını özellikle yazın yaşamını sürekli izlediğinden birikimli bir ekine, ve sonuçta tutarlı görüşlere sahipti. Kaç kez yazılı eleştiriler yapmasını sözlü yergilerine yeğ tuttuğumu söyledim. Bir türlü yanaşmadı. Şiiri okuyan mı çok, yazan mı konusunda onun görüşlerine katılmadım hiç bir zaman. Çünkü kendi payıma, yazdığımın en az yirmi-otuz katını okuyorum. Şiir dirençli bir okuma ister, anlamak ne denli zorsa, anlamamak - geçiştirmek - o denli kolaydır. Kesin yargıya varmak, bir de yerme, kötüleme karalama kertesine ulaşmak için zaman gereklidir. İşte böylesi bir ağırbaşlılıkla okuyorum dergilerdeki, kitaplardaki şiirleri. Ve inanıyorum ki ülkemizde şiir yazan değil, şiir okuyan çoktur.

Mart ayı dergilerinde çıkan şiirlerden kanımın kaynadığı birkaç şiir var. Açıkça belirtmem gerekirse ustaların yazdıkları yanında yer alabilecek ölçüde okumasına doyulmayan şiirler ki, son ayların en güzel şiirleri. Söylediklerime ışık tutacak bir alıntı:

«Bir düğünde bir baloda incecik
Kelebek kanadına benzerken yaşıtları
Uyaklarda yer aradı kendine
— Hakketti aranıza sokulmayı ustalar
Diye çığlıklar attı genç ozanın adına
Buğuları yükselen tavşan kanı son dize

Konuş ey büyülü sözcük söz senin
De ki localarında izleyen ustalara:

— Bu genç ozan biliyor yanmanın
önemini
— Bu Mecnun Leylasını değişti çöl
kumuna» (1)

Abdülkadir Budak'ın GENÇ OZAN adlı şiirinin son dizeleri. Türk şiirinde gençler var mı, yok mu sorusunun karşılığını çoktan vermiştir genç ozanlar. Hem de ustalara taş çıkartırcasına ürünler vererek. Sözü getirmek istediğim yer mart ayı dergilerinde okuduklarım. Şiirler içinde en keskin şavkımasıyla, kanıma denk düşen, beğenimi tümüyle karşılayan şiirler Ahmet Erhan'ın YAZKO Edebiyatındaki MİLATTAN ÖNCEKİ ŞİİRLER'i. Başka dergilerde de göründü A. Erhan, çok taze el değmemiş imgesi, bir kaynak örneği kesintisiz diliyle. Ülkemizin gergin geçen son yıllarının sosyal bunalımını gösteren özenle dökülmüş bir aynadır A. Erhan'ın şiiri. Genç kuşak içinde benzersiz lirizmi, coşkulu ama o denli ölçülü bütünlüğüyle ilgiyi en çok hakeden ozanlardan birisidir, MİLATTAN ÖNCEKİ ŞİİRLER'in ozanı.

«Her şey bir acının bilincine varmakla başladı
Bir taşı kaldırıp atmakla, bir kapıyı açmakla..» (2)

Dizeleriyle başlayan birinci şiir, «şimdi bütün yaşadıklarım karalama kâğıtlarda kaldı» diyecek ölçüde karamsarlığın derinlerine iniyor. Ancak yaşama anlamının yüceliğini en tutarlı biçimde, karamsarlığın ya da anlamsızlığın tüm katmanlarını irdeleyerek dile getiriyor. Şiirin baş kişisi, tinsel bir bunalımın içinden yaşamı tanımlıyor. İlk anda koyu bir karamsarlık çağrıştırması olarak algılanabiliyorsa da, yaşamsal ve düşsel çelişkilerin dizeleri olmakla sonuçta ince bir umut ışığıyla yaşama bağlılık dizeleridir, ozanın ya da şiirin baş kişisinin ağzından çıkanlar. Ve mutluluk bile bir burukluk simgesiyle tanım buluyor, yaşamın birçok çalkantısı, yitimi altında ezilmiş genç insanın düşünüşünde. Ülkemizin sosyal bunalımının genç birey üzerindeki sürekli etkisini kanıtlıyor yanık deyişiyle A. Erhan:

«Her şey beni saran bu dünyada bir
yangının çıkmasıyla başladı
Kaçıracak bir şeylerim olup olmadığını düşündüm.
Kitapların çoğunu okumuştum. Ve
ellerim
Bütün şiirleri bir çırpıda yakmaya
hazırdı.
Yaktım mı onları bilmem, yoksa
yakmış gibi mi oldum?
Oldu ne olduysa.»

MİLATTAN ÖNCEKİ ŞİİRLER'in onbirini birden değerlendirmek belki de onları anlamak yolumuzu uzatabilir ancak insanlık yaşamının evrensel bir çizgiye yerleştirilerek altının koyulaştırımını görüyoruz şiirlerin bütününde. Bu çizgi bir «milat» olgusu ki, A. Erhan Akdeniz ile eş anlama indirgeyip sunuyor bize. Öyle düşünsel doruğa kavuşturuyor kişisel durumunu ki, Akdeniz'in ucundaki cayılmaz bağlarını insanlık yaşamının bağlarıyla düğüm ediyor. «Herkesin bir Akdeniz'i vardır» diyerek başlaması bundandır, onuncu şiirin son «paragrafı»na. Onuncu şiir biçim olarak ötekilerden değişik, düzyazı türünde yazılmış. Ozan milat'ın açıklamasını yapıyor.»

«...... Uyumu Akdenizde buldum. Tüm insanlığın kendi köklerine kavuştuğu bu yerde. Ve milat diye birşey varsa bu dünyada, bu sözlerin dudaklarımdan kaydığı an milat olmalı. Benim milatım Akdeniz'e dönmektir. Bu dönüşün ötesinde uzanan bütün yaşayacaklarım artık milattan sonraki tarihlerde anılacak.» Milat, eğer yanılmıyorsam İsa'nın doğuşundan yaklaşık dört yıl sonrasın-

dan başlayan yılların tarih adıdır. A. Erhan'ın şiirinde milat hem bir imge aracı, hem de toplumsal zelzelelerin yoğun olduğu çağımızı ölçme birimidir.

«Ey sokaklarında nöbet tuttuğum kentler
Ey yüreğimde gitgide yaklaşan doğum
Ad veriyorum artık her nesneye kendimce
Bayraksız ülkeler arıyorum artık atlaslarda
Mayınsız, telörgüsüz sınırlarda at koşturuyorum
Dünyalar getiriyorlar bana, birisini seç diyorlar
— Pazardan üç beş kavun alıp getirircesine
Herkesin dünyasından silâh sesleri geliyor
Bütün dünyaları dolaşsam, mezarlıktan başka bir şey görmeyeceğimi biliyorum
Yazıtlardaki sözler değişikse de ne çıkar
Ölüm her yerde aynı ölüm ve her yerde benim sırtım yanıyor tabutlar omuzlamaktan
Oturup ağıtlar yazmak da bir işe yaramıyor.
Bağdaş kurup oturuyorum bir gülün derinliklerine
Kendimi yeniden doğmalara alıştırıyorum.»

Sürekli doğmalara hazır bulunmak, belki de bir bilincin gereğinden öte, çağdaşlığın ve ilericiliğin en açık belirtisidir. Genel olarak A. Erhan şiiri için düşünsel açıklığı şiirin imge zenginliğince yeterli eşitlikte olmadığı savını öne sürecekler olabilir. Ne var ki şiirde siyasal yön, son öğe olamıyacağı gibi, ilk öğe olması zorunluluğu da söz konusu değildir. Şiiri her bakımdan bir karakter olarak benimsemeli. İnsanlar değişiktir, karakterler de. O yüzden ne denli karamsar çizgiler bulunursa bulunsun, bir şiirde yaşama karşı bağışıklılık bulunmalıdır, her şeyden önce.

«Bir çocuk, boyuna hayata ilişkin sorular soruyor
Durarak karanlığın doldurduğu uçurumlara bir adım kala.
Geceyi sokağa çıkma yasaklarıyla tanıdın, diyor
Her akşam kent kararırken yüreğin de karardı
Kimseler bilmedi acını, herkes kendi surlarının ardında
Daha ilk karanlık çökerken sığınıp, saklandı.»

....

«Kıyısız bir deniz görmedim düşüncelerin dışında
Bir anıdan yola çık istersen, bir sözden, bir gülüşten
Çünkü insan sorularıyla insandır ve onlara bulduğu yanıtla.»

MİLATTAN ÖNCEKİ ŞİİRLER için çok şeyler söylenebilir. Akıcı, kolay anlaşılır ve ilk bakışta kendiliğindenlik dolu dizeleriyle gözden kaçmayan, sözcük yoğunluğuna karşın bıktırmayan bir dili var ozanın. Doğa zenginliği ile örülü imgeleri özenle yerleştirilmiş, şiirin arasında sosyal olguların da yer aldığı dizeleri içine. Ülkemizin en güney boylarının baktığı Akdeniz, ozanın giz ortağı ve şiir haritasının en belirgin yanları.

«Akdenize dönüyorum güz kuşlarının
Kanat vuruşlarına adımlarımı ayarlayarak
Akdenize dönüyorum dumanlı bir kentin
İrin püskürten bacalarını yüreğimden kazıyarak.

....

«Böyle bir dünyaydı işte, anlatılır

mı bilmem
İnsan her dönüşünde bulur mu eski
ayak izlerini?
Yağan yağmurlar mı, yoksa kendi
midir onları silen?
Dönmek istiyorum ben, dupduru bir
su, el değmemiş bir toprağım
şimdi.
Akdeniz'e dönüyorum, Akdeniz'e
dönüyorum
Anamın rahmine yeniden, yeniden
döner gibi.»

Yüzeysel bakıldığında (ki şiir bunu haketmez), A. Erhan'ın şiirinde bireysel duyarlığın ağır bastığı sanılabilir. Oysa içeriği çok yönlü zengin, toplumsal bungunlukların birey üzerinde bıraktığı yıkıcı etkiden «Mutlu olmak istiyorum ey kuşlar/ey çiçekler.» diyebilecek ölçüde kurtulabilmiş bir şiirin ozanıdır o.

(1) SANAT OLAYI Dergisi sayı 3, Mart 1981 - A. BUDAK, GENÇ OZZAN

(2) YAZKO Edebiyat Dergisi sayı 5, - MİLATTAN ÖNCEKİ ŞİİRLER, Ahmet Erhan

---

BİZE GELEN SÜRELİ YAYINLAR

TÜRKİYE YAZILARI — Aylık Dergi - Yazışma : P.K. 387 Kızılay/ANKARA, Sayısı 50 Lira.

SESİMİZ — Aylık Dergi - Yazışma : P.K. 64 Maltepe/ANKARA, Sayısı 50 Lira.

YAZKO EDEBİYAT — Aylık Dergi - Yazışma : Nuruosmaniye Cad. Atasaray No: 206 Cağaloğlu/İSTANBUL, Sayısı 100 Lira.

BİLİM VE SANAT — Aylık Dergi - Yazışma : Emek İşhanı Kat: 13 No: 1300 Kızılay/ANKARA, Sayısı 75 Lira.

POTA — Aylık Sanat Dergisi - Yazışma : P.K. 12 Karabük/ZONGULDAK, Sayısı 15 Lira.

OLUŞUM — Aylık Dergi - Yazışma : Bağış Sokak No: 35/5 Küçükesat/ANKARA, Sayısı 50 Lira.

SOMUT — Aylık Dergi - Yazışma : P.K. 14 Üsküdar/İSTANBUL, Sayısı 50 Lira.

İKTİBAS — Onbeş günlük süreli yayınlar tarama dergisi - Yazışma : 1071 Yenişehir/ANKARA, Sayısı 50 Lira.

YABA — Yazın Dergisi - Yazışma : P.K. 66 Samanpazarı/ANKARA, Sayısı 40 Lira.

SANAT — Dizeler Dergisi - Yazışma : P.K. 29, KASTAMONU

YAZIN DERGİSİ — Aylık Dergi Yazışma: Hüseyin Atabaş, P.K. 97 Kızılay/ANKARA, Sayısı 75 Lira.

sanat çevresinden

YAŞAR NABİ NAYIR'IN ÖLÜMÜ

Varlık Dergisi ve Varlık Yayınlarının kurucusu ve yöneticisi Yaşar Nabi Nayır'ın 15 Mart 1981 Pazar günü beklenmedik ölümü sanat çevrelerinde derin bir üzüntü yarattı.

15 Temmuz 1933 tarihinde kurduğu Varlık Dergisini günümüze dek aksatmadan yayınlayan ve 2000 kadar yerli ve çeviri kitapla âdeta devletin bu konudaki ihmalinden doğan boşluğu tek başına kapatan, birkaç kuşağın kültür ve sanat açığını kapatmasına yardımcı olan bir yayıncı olarak Nayır'ın önemi ve bu daldaki tekliği asla yadsınamaz.

Şiir, öykü, roman, oyun, deneme, inceleme ve makale türlerinde çeşitli kitapları bulunan, başta Istrati'nin yapıtları olmak üzere birçok çeviriye de imza atan Nayır, Varlık Dergisi'nin Mart 1981 sayısında ve başka dergilere verdiği ilânlarda, Varlık'ta önemli yenilik ve değişiklikler yapacağını duyurmuştu. Beklenmedik ölüm, Nayır'ın çalışmasını durdurdu. Dileriz ki, Varlık, Yaşar Nabi Nayır'ın düşündüğü yenilik ve değişikliklerle yaşamını sürdürür.

Anısı önünde saygıyla eğiliriz.

BALIKÇI'NIN MEZARI

Halikarnas Balıkçısı (Cevat Şakir Kabaağaçlı)'nın Bodrum'da bulunan ve halk tarafından bir yatır gibi ziyaret edilen, çaput bağlanan mezarının, (günlük basın tarafından utanç verici bir tablo olarak okurlara sunulmasından sonra) düzenlenmesi yolunda bir bağış kampanyası açılmıştır.

Vedat Dalokay, Prof. Dr. Cevat Erder, Cem Şakir Kabaağaç, Mahmut Tali Öngören ve Yaşar Tanzan'dan oluşan bağış kampanyası tertip komitesince, Halikarnas Balıkçısı'nın mezarının çevresinde ünlü yazarımızın sevdiği çiçek ve ağaç türlerinin bulunacağı bir botanik bahçesinin, dinlenme yerlerinin, çeşmesinin, küçük müzesinin, kültürel çalışmalar köşesinin yer alacağı bildirilmektedir. Para bağışlarının «T.C. Ziraat Bankası Ankara Kızılay Şubesi 1310 sayılı hesaba» yapılabileceği de belirtilmektedir.

MAY ROMAN ÖDÜLÜ'NÜ KAZANANLAR BELLİ OLDU

Gazeteci ve yayıncı Mehmet Ali Yalçın'ın anısına düzenlenen roman ödülünün sonuçları belli oldu. 1. lik ve 2. lik için ödül veril...esini kararlaştıran seçici kurul üçüncülüğü arkadaşımız **Hidayet Karakuş**'un **«Yağmurlar Nereye Yağar?»** ile **Burhan Günel**'in **Acının Askerleri** adlı romanları arasında bölüştürülmüştür. Seçici Kurul ayrıca **Kemal Ateş**'in **Toprak Kovgunları** ve **Turgut Erim**'in **Girişim** adlı romanlarını övgüye değer bulmuştur.

çengel

NE DİYECEĞİZ?

«Gösteri» 'sanat - edebiyat' dergisinin Mart sayısında Vivet Kanetto imzasıyla yayınlanan «Şiirimizin Korkusuzu» başlıklı ve Orhan Veli hakkındaki yazı şöyle başlıyor:

«Olgun şairleri sevenlerin büyük şair saymadıkları 36'sında ölmüş **Orhan Veli'nin bu yıl, otuzuncu ölüm yıldönümü kutlanıyor.»**

Bu satırları okuyunca **«kutlama»**nın nasıl yapılacağını düşündük uzun uzun. Bir türlü bulamadık.

Ola ki, «İyi ki öldün Orhan Veliiii!... İyi ki öldün Orhan Veliiii!...» diye hep birlikte söylenecek bir şarkıyla başlar bu kutlama... Kimbilir...

BİR «GÜNLÜK» YAZALIM DEDİK

Geçen gün Abuzittin Zırtoğlu'yla birlikteydik. İzmir'in kuytu, salaş meyhanelerinden birine oturmuş kafaları çekiyorduk. Şimdi, «Abuzittin Zırtoğlu da kim?» diyeceksiniz. Abuzittin, -kabul etmek gerekir ki- henüz adını duyurmuş bir yazar değil. Ama inanıyorum ki, bir gün adı en çok duyulan, kitapları en çok okunan yazarlarımızdan biri olacaktır. Çünkü ken disini yetiştirme yolunda çok önemli mesafeler kazanıyor. Öncelikle gözlemi güçlü. Benim gördüğüm düşleri bile not alır gibi dikkatle dinliyor. Abuzittin iyi bir romancı adayıdır. Gerçi, henüz bir roman filan da yazmadı; ama yazacağı ve başaracağı da belli.

O gün Abuzittin'e, «Orhan Kemal'le de çoook meyhane dolaştık biz,» dedim. Sonra da, bu anılarımdan bazılarını anlattım. Çocukcağızın ağzı açık kaldı. Sonunda:

— Ağabey, bundan böyle hep meyhanede olalım, olur mu, dedi.

Önemli romancı adayı Abuzittin, benim anlattıklarımı dinledikçe, Orhan Kemal gibi bir yaazr olmanın, daha doğrusu bizler gibi ünlü bir yazar olmanın yolunun meyhanelerden geçtiğini sandı, sanırım. Oysa, kafayı çabuk bulmasak ve şu meyhane anılarımdan zaman kalsaydı, kendisine çalışıp didinen, «ekmek kavgası»ndaki, onur kavgasındaki Orhan Kemal'i anlatabilsem iyi olacaktı. Huyum kurusun, hep işin bu yanını unutuveririm ben.

Ama şu bir gerçek ki, Abuzittin Zırtoğlu, birşey yazamadan bile kendini kabul ettirmiş durumda. (Şey, yani bizim masamıza kabul ettirmiş durumda...)

TELEVİZYON VE SANAT

Radyo değilse bile, TRT Televizyonu sanata küstü.

«Sanatsız kalan bir toplumun hayat damarlarından biri kopmuş demektir,» diyen Atatürk'ün 100. ölüm doğum yıldönümünde toplumu, sanat etkinliklerinden habersiz bırakmak niye ki?

HAYRET! OKUYORLARMIŞ...

Televizyon denince aklımıza geldi: Bazı yarışmalar düzenleniyor ya, bu yarışmalardaki yarışmacılarla bir önkonuşma yapılıyor, bazı beylik sorular soruluyor. Bunlardan biri şudur: «Boş zamanlarınızı nasıl değerlendiriyorsunuz?» Yanıtlar da o derece alışılmış şeylerdir genellikle: «Müzik dinlerim, spor yaparım, kitap okurum vs. vs.»

Bu yarışmacıların çoğu, Tanzanya takımının bilmem hangi maçta kaç gol attığını, filanca orkestranın davulcusunun adını ve soyadını bilirler de, çağdaş sanata, sanatçıya; hele edebiyata ve edebiyatçıya ilişkin sorular karşısında dökülüp kalırlar.

Hayret! Bunlar okuyorlarmış...

DÖNEMEÇ
ALİ RIZA ERTAN ÖZEL SAYISI
64 Sayfa, 50 Lira

DÖNEMEÇ
70'Lİ YILLARIN ŞİİRİ VE OZANLARI
ÖZEL SAYISI
80 Sayfa, 75 Lira

DÖNEMEÇ
ÇOCUK KİTAPLARI DİZİSİ

- **ÇİZMELİ OSMAN** - Muzaffer İZGÜ - Roman, 72 sayfa 50 Lira
- **ASTRONOT ÇEKİRGE** - Hüseyin YURTTAŞ - Öykümsü Şiirler, 64 sayfa 50 Lira
- **ALTIN BİLEZİK** - Memet TÜRKKAN - Masal, 64 sayfa, 50 Lira
- **SISKA BALIKÇI** - Hidayet KARAKUŞ - Roman, 80 sayfa, 50 Lira

Yazışma :
P.K. 41 Konak/İZMİR

YAYINLARIMIZ DÖNEMEÇ OKURLARINA TOPLU VE PEŞİN İSTEKLERDE % 25 İNDİRİMLİDİR. ÖDEMELİ İSTEKLERDE POSTA GİDERİ ALICIYA AİTTİR

DERGİMİZ DÖNEMEÇ'İ EN KOLAY ABONE OLARAK EDİNEBİLİRSİNİZ